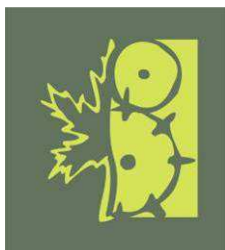

**PROJEKT REWALORYZACJI
ZABYTKOWEGO PARKU
PRZYPAŁACOWEGO W NOSOWIE
(powiat koszaliński, gmina Biesiekierz)**

[obręb Parsowo, jedn. rejestr. PODGiK w Koszalinie, nr
działek 151/3, 151/6, 151/9]

Zlecniodawca:
Zachodniopomorska Wojewódzka Komenda
Ochotniczych Hufców Pracy w Szczecinie
ul. Dworcowa 19
70-206 Szczecin

PRACOWNIA DENDROLOGICZNO-PROJEKTOWA

adres:

Przylep 52; 72-005 Przeclaw, tel. km 668 04 11 04
www.pdp.net.pl; e-mail: pracownia@pdp.net.pl
NIP 854-135-37-54 REGON 320877340

Zespół autorski:	/podpis/
dr inż. Marcin Kubus	
mgr inż. arch. Sławomir Adrabiński upr. nr 85/Sz/87	
mgr inż. arch. kraj. Paweł Wójs	
mgr inż. arch. kraj. Joanna Łukasiewicz	
inż. Katarzyna Kucier – asystent	

Szczecin, styczeń 2014 r.

Spis treści

	strona
Wstęp	6
1. Cel, podstawa i zakres opracowania	7
2. Lokalizacja i granice opracowania	8
3. Rys historyczny zespołu pałacowo-parkowego w Nosowie	10
4. Ocena stanu zachowania dawnego układu przestrzennego parku i możliwości jego rewaloryzacji	13
5. Szczegółowa inwentaryzacja dendrologiczna parku z oceną stanu zachowania drzew i krzewów	22
6. Schemat funkcjonalno-przestrzenny i kompozycyjny parku	29
7. Założenia projektowe	31
8. Projekt rewaloryzacji zabytkowego parku w Nosowie (część opisowa)	32
8.1. Gospodarka zadrzewieniem i prace przygotowawcze	32
8.2. Prace ziemne i nawierzchnie parkowe	32
8.3. Drzewa, krzewy, byliny projektowane	34
8.4. Obiekty małej architektury i elementy wyposażenia parku	33
9. Charakterystyka warunków hydrograficzno-glebowych terenu parku	44
9.1. Zalecenia dotyczące utrzymania prawidłowych warunków gruntowo-wodnych na terenie parku	48
Literatura, materiały źródłowe	49

Spis tabel, rysunków, fotografii

Tabele	strona
Tab. 1. Szczegółowe zestawienie powierzchni działek objętych działaniami projektowymi	9
Tab. 2. Ilościowe zestawienie składu gatunkowego drzew parku w Nosowie	24
Tab. 3. Wykaz drzew rosnących w parku pałacowym w Nosowie, kwalifikujących się do objęcia ochroną konserwatorską i pomników przyrody	26
Tab. 4. Bilans nawierzchni projektowanych	32

Tab. 4. Bilans wybranych powierzchni parkowych	33
Tab. 6. Wykaz i charakterystyka projektowanych obiektów małej architektury i elementów wyposażenia parku w Nosowie	39

Rysunki	strona
Rys. 1. Lokalizacja miejscowości Nosowo oraz usytuowanie parku pałacowego objętego opracowaniem projektowym	8
Rys. 2. Fragment mapy ewidencyjnej obrębu Parsowo z zaznaczonymi działkami parkowymi objętymi opracowaniem projektowym	9
Rys. 3. Schemat historycznego układu komunikacyjnego parku opracowany na podstawie map sztabowych z 1861 i 1862 roku (źródło: archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie, Delegatura w Koszalinie)	12
Rys. 4. Analiza stopnia zachowania układu komunikacyjnego parku pałacowego w Nosowie	15
Rys. 5. Ilościowy udział gatunków drzew w zadrzewieniu parku	23
Rys. 6. Mapa hydrologiczna terenu parku w Nosowie	45
Rys. 7. Mapa topograficzna terenu parku w Nosowie	46
Rys. 8. Mapa topograficzna z osnową wysokościową i wybranymi profilami terenu parku w Nosowie	47
Wizualizacje nr 1-7 obiektów małej architektury	35-38

ZAŁĄCZNIKI nr 1-2

Załącznik nr 1 – tabele

Tabela 7. Wykaz zinwentaryzowanych drzew i krzewów w przypałacowym parku w Nosowie	zał. 1.1
Tabela 8. Wykaz drzew do usunięcia	zał. 1.2
Tabela 9. Wykaz wykrotów do usunięcia	zał. 1.3
Tabela 10. Wykaz krzewów do usunięcia	zał. 1.4
Tabela 11. Wykaz drzew i krzewów do przesadzenia	zał. 1.5
Tabela 12. Wykaz projektowanych drzew i krzewów	zał. 1.6
Tabela 13. Wykaz projektowanych bylin i paproci	zał. 1.7
Tabela 14. Charakterystyka mieszanki na trawnik rekreacyjny (typ A i B) i łąkę kwietną	zał. 1.8

Załącznik nr 2 – Projekt rewaloryzacji zabytkowego parku przypałacowego w Nosowie – część graficzna

Rys. 9. Analiza funkcji i kompozycji parku (skala 1: 1000)	zał. 2.1.
Rys. 10. Szczegółowa inwentaryzacja dendrologiczna i plan gospodarki drzewostanem zabytkowego parku w Nosowie (skala 1:500)	zał. 2.2.

Rys. 11. Projekt rewaloryzacji parku – plansza zagospodarowania terenu (skala 1:500)	zał. 2.3.
Rys. 12. Plansza wymiarowa (skala 1:500)	zał. 2.4.
Rys. 13. Podział parku na sektory projektowe	zał. 2.5.
Rys. 14. Projekt rewaloryzacji parku – SEKTOR A (skala 1:250)	zał. 2.6.
Rys. 15. Projekt rewaloryzacji parku – SEKTOR B (skala 1:250)	zał. 2.7.
Rys. 16. Projekt rewaloryzacji parku – SEKTOR C (skala 1:250)	zał. 2.8.
Rys. 17. Projekt rewaloryzacji parku – SEKTOR D (skala 1:250)	zał. 2.9.

Rysunki techniczne

Rys. 18. Projekt przywrócenia prawidłowych warunków gruntowo-wodnych na terenie parku	zał. 2.10.
Rys. 19. Przekroje dróg pieszojezdnych typ 1, 2	zał. 2.11.
Rys. 20. Projekt centralnego pawilonu informacyjnego o parku	zał. 2.12.
Rys. 21. Projekt tematycznej altany informacyjnej o parku	zał. 2.13.
Rys. 22. Projekt altany turystyczno-wypoczynkowej	zał. 2.14.
Rys. 23. Projekt wiaty turystycznej z miejscem na ognisko	zał. 2.15.
Rys. 24. Projekt zadaszenia na drewno	zał. 2.16.
Rys. 25. Projekt punktu informacyjnego o parku	zał. 2.17.
Rys. 26. Projekt tablicy informacyjnej, typ A	zał. 2.18.
Rys. 27. Projekt tablicy informacyjnej, typ B	zał. 2.19.
Rys. 28. Projekt podwyższonej ścieżki drewnianej	zał. 2.20.
Rys. 29. Projekt schodów terenowych	zał. 2.22.
Rys. 30. Drewniany stół biesiadny	zał. 2.21.
Rys. 31. Ławka parkowa, z oparciem	zał. 2.23.
Rys. 32. Kosz na śmieci	zał. 2.24.

Spis fotografii

Fot. 1. Wjazd na teren założenia pałacowo-parkowego prowadzący od drogi powiatowej łączącej drogę krajową nr 6 z zabudowaniami miejscowości Nosowo	10
Fot. 2. Widok na pałac w Nosowie od strony południowo-zachodniej	17
Fot. 3. Widok na pałac i część podjazdu znajdującego się po wschodniej stronie budynku	17
Fot. 4. Polana od strony zachodniej pałacu, na pierwszym planie elementy wtórne do usunięcia – nieczynna kanalizacja i urządzenia towarzyszące na trawniku przed oranżerią	18
Fot. 5. Elementy wtórne do usunięcia – nieczynne studnie i urządzenia towarzyszące w okolicach kopca widokowego	18
Fot. 6. Panorama-widok na polanę w kierunku południowym – na główną oś kompozycyjną założenia parkowego	19
Fot. 7. Panorama-widok z polany na wnętrze parkowe w kierunku	

południowo-wschodnim	19
Fot. 8. Panorama-widok z polany na wnętrze parkowe w kierunku południowym	19
Fot. 9. Panorama-widok z polany na wnętrze parkowe w kierunku południowym i południowo-zachodnim	19
Fot. 10. Widok w kierunku północnym na pałac z wydłużonej polany widokowej	20
Fot. 11. Widok na oranżerię i fragment elewacji zachodniej	20
Fot. 12. Pozostałości po cmentarzu rodowym w centralnej części parku	21
Fot. 13 Widok ze schodów pałacowych na podjazd, w kierunku wschodnim, gdzie niegdyś prowadziła główna oś kompozycyjna pałacu i zabu- dowań folwarcznych	21

WSTĘP

Na terenie powiatu koszalińskiego znajduje się wiele założeń rezydencjonalno-parkowych, w tym wpisanych do rejestru zabytków, które są istotnym elementem krajobrazu i dziedzictwa kulturowego tych ziem. W przeważającej liczbie są to założenia powstałe w XIX wieku, o charakterze krajobrazowym. Jednym z najcenniejszych i najbardziej malowniczo położonych jest zespół pałacowo-parkowy w Nosowie koło Biesiekierza. Zachował się w bardzo dobrym stanie budynek pałacu, który w latach 2005-2010 został odrestaurowany (fot. 2, 3) i obecnie mieści się tu siedziba Ośrodka Szkolenia i Wychowania w Nosowie. Obecnie obok statutowej działalności ośrodka w obiekcie świadczone są usługi hotelowo-gastronomiczne.

W zdecydowanie gorszym stanie znajduje się zabytkowy park krajobrazowy rozciągający się wzdłuż meandrującej rzeki Radew, wyróżniający się wyjątkowo cennym zadrzewieniem i oryginalną konfiguracją terenu. Pomimo prowadzonych prac utrzymaniowych, oczyszczania terenu z podrostu i konserwacji głównych alejek, park jest obecnie w złym stanie zachowania ze względu na słabą kondycję zdrowotną drzew i duże straty w starodrzewu. Układ kompozycyjny parku jest czytelny i umożliwia podjęcie działań konserwatorsko-restauratorskich.

Wysokie walory zabytkowe i przyrodnicze parku, jak też zachodzące niepokojące zmiany w jego strukturze, skłoniły zarządzającego zespołem pałacowo-parkowym w Nosowie – Zachodniopomorską Wojewódzką Komendę Ochotniczych Hufców Pracy w Szczecinie oraz gospodarza terenu – Ośrodek Szkolenia i Wychowania w Nosowie, do podjęcia kompleksowych działań w kierunku rewaloryzacji parku. Realizacja niniejszego projektu rewaloryzacji parku będzie możliwa przy dofinansowaniu ze środków zewnętrznych. Zagospodarowanie parku, oprócz ochrony jego walorów przyrodniczych, będzie także sprzyjać rozwojowi małych form turystyki, ekoturystyki i agroturystyki oraz aktywnych form turystyki pieszej, rowerowej, kajakowej, wycieczek etnograficznych, dydaktycznych i in.

Zabytkowy park w Nosowie po przeprowadzeniu jego rewaloryzacji stanie się jednym z cenniejszych punktów na mapie turystycznej Pomorza Środkowego.

1. CEL, PODSTAWA I ZAKRES OPRACOWANIA

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie projektu rewaloryzacji wpisanego do rejestru zabytków parku pałacowego w Nosowie, z uwzględnieniem przystosowania jego terenu do potrzeb edukacji ekologicznej.

Podstawą formalną opracowania niniejszego projektu jest umowa nr 1/NO/9/2013 z dnia 17 września 2013 roku dotycząca wykonania projektu rewaloryzacji zabytkowego parku w Nosowie (powiat koszaliński). Zleceniodawcą

projektu jest Zachodniopomorska Wojewódzka Komenda OHP w Szczecinie, z siedzibą przy ul. Dworcowej 19, 70-2006 Szczecin, a Wykonawcą Pracownia Dendrologiczno-Projektowa, adres: Przylep 52; 72-005 Przecław, woj. zachodniopomorskie. W załącznikach do projektu przedstawiono dorobek projektowy pracowni w zakresie rewaloryzacji zabytkowych założeń parkowych i ogrodowych oraz uzyskane referencje.

Do opracowania projektu w części graficznej posłużyła zamówiona przez Zleceniodawcę mapa do celów projektowych w formie elektronicznej, wydana przez Starostwo Powiatowe w Koszalinie, o numerze KERK 521-350/2013, sporządzona w skali 1:500, z aktualnością wtórnika na dzień 04.10.2013 r. Granice i numery działek ewidencyjnych według danych PODGiK w Koszalinie z dnia 17.10.2013 r.

Zakres opracowania projektowego obejmuje:

1. Wstęp (przedmiot, cel i zakres opracowania, podstawa opracowania)
2. Opis i analiza stanu istniejącego
  - położenie obszaru opracowania
  - stan formalno-prawny – obowiązujące ustalenia planistyczne
  - analiza historyczna i wartości zabytkowe
  - analiza układu przestrzennego
  - układ funkcjonalny i komunikacyjny
  - szczegółowa inwentaryzacja dendrologiczna, ocena stanu zachowania drzew i krzewów
  - obecne zagospodarowanie terenu, przekształcenia wtórne, ocena zagrożeń
  - stan zachowania zabytkowego parku (podsumowanie)
3. Projekt rewaloryzacji parku
  - 3.1. Część opisowa
    - Założenia projektowe
    - Charakterystyka funkcjonalno-przestrzenna założenia oraz projektowany układ komunikacyjny terenu
    - Dobór drzew, krzewów i roślin zielnych projektowanych
    - Proponowane elementy małej architektury i elementy wyposażenia parku (część opisowa) – m.in. centralny pawilon informacyjny, tematyczne altany informacyjne, punkty informacyjne o parku, tablice informacyjne, ławki, nawierzchnie alejek parkowych;
  - 3.2. Część tabelaryczna
    - Wykaz zinwentaryzowanych drzew i krzewów
    - Wykaz drzew, wykrotów i krzewów do usunięcia
    - Wykaz drzew i krzewów do przesadzenia
    - Wykaz projektowanych drzew, krzewów, bylin

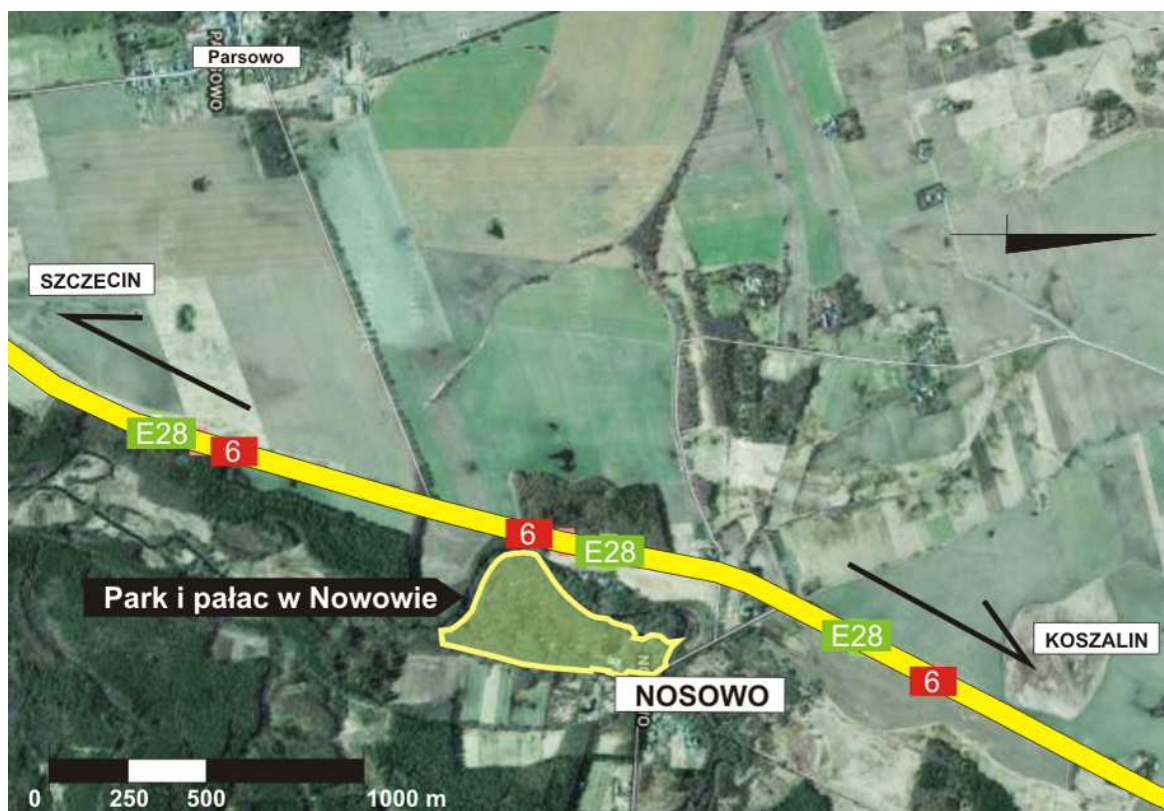
- Charakterystyka mieszanek na trawniki rekreacyjne i łąkę kwietną

3.3. Część graficzna

- Lokalizacja
- Historia rozwoju przestrzennego założenia rezydencjonalno-parkowego
- Mapa stanu istniejącego zadrzewienia parku
- Schemat funkcjonalno-przestrzenny założenia oraz kompozycji
- Projekt zagospodarowania terenu (całość i w wyróżnionych sektorach)
- Proponowane obiekty małej architektury i elementy wyposażenia w parku – architektura, rysunki poglądowe, dokumentacja projektowo-konstrukcyjna wybranych rozwiązań

2. LOKALIZACJA, STAN FORMALNO-PRAWNY I GRANICE OPRACOWANIA

Miejscowość Nosowo położona jest w północnej części województwa zachodniopomorskiego, w obrębie powiatu koszalińskiego (gmina Biesiekierz), w odległości ok. 18 km na południe od Koszalina, w bezpośrednim sąsiedztwie drogi krajowej nr 6 Szczecin-Gdańsk, 4,6 km od Biesiekierza (Rys. 1).

Rys. 1. Lokalizacja miejscowości Nosowo oraz usytuowanie parku pałacowego objętego opracowaniem projektowym

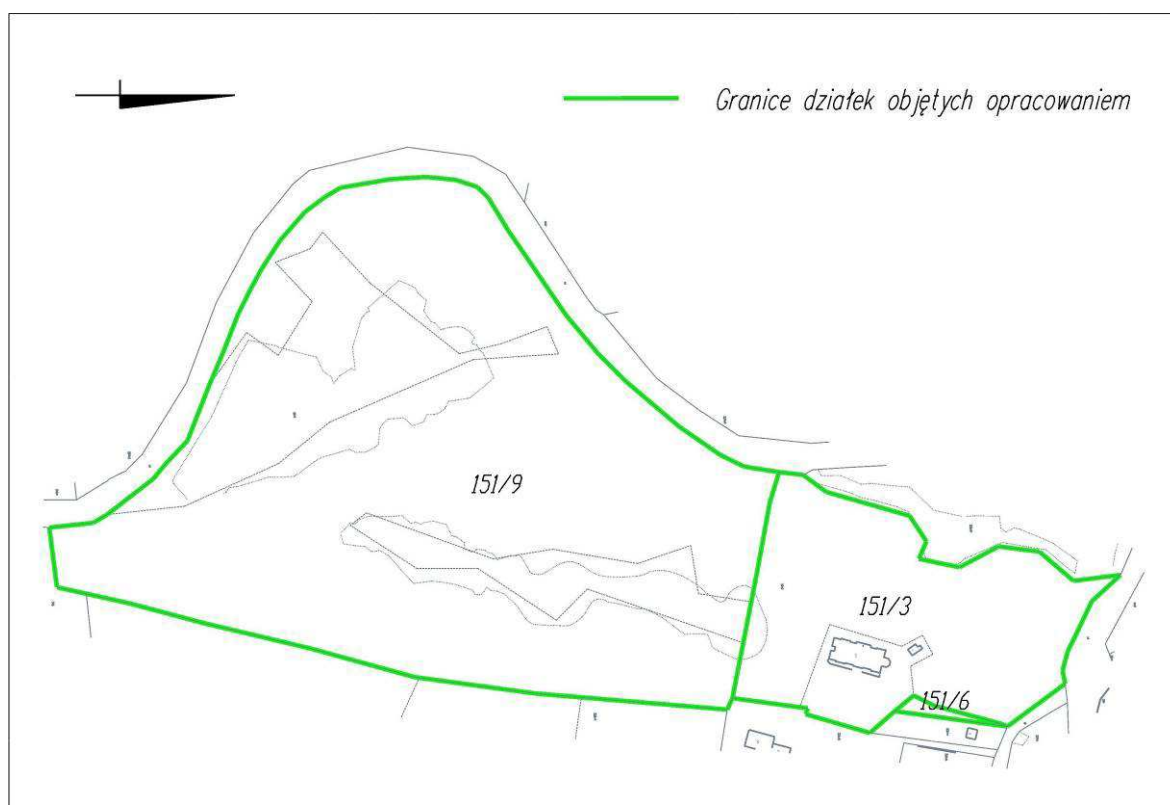
Będący przedmiotem opracowania park pałacowy, znajduje się w zachodniej części wsi i zajmuje działki oznaczone nr 536/4 - 1523 m², nr 151/6 - 460 m², nr 151/3 - 3 0866 m², 151/9 - 117752 m². Łączna powierzchnia działek wynosi nieco

ponad 15 ha. Opracowaniem projektowym zostały objęte trzy działki, oznaczone w ewidencji gruntów numerami 151/3, 151/6, 151/9 z obrębu Parsowo (Rys. 2), zajmujące całkowitą powierzchnię ponad 14,9 ha. Zestawienie powierzchni poszczególnych działek przedstawiono w poniższej tabeli (Tabela 1).

Tabela 1. Szczegółowe zestawienie powierzchni działek objętych działaniami projektowymi

Lp.	Obręb geodezyjny	Numer ewidencyjny działki	Powierzchnia [m ²]
1	Parsowo	151/3	30 878,2775
2	Parsowo	151/6	460,1402
3	Parsowo	151/9	117 798,2876
Całkowita powierzchnia terenu objętego opracowaniem:			149 136,7053

Rys. 2. Fragment mapy ewidencyjnej z zaznaczonymi granicami działek ewidencyjnych objętych opracowaniem projektowym

Główny wjazd na teren opracowania znajduje się przy drodze powiatowej prowadzącej od drogi krajowej nr 6 w kierunku zabudowań Nosowa, w północnej części parku (fot. 1). Północną granicę parku wyznacza murowane ogrodzenie.

Fot. 1. Wjazd na teren założenia pałacowo-parkowego prowadzący od drogi powiatowej łączącej drogę krajową nr 6 z zabudowaniami miejscowości Nosowo

3. RYS HISTORYCZNY ZESPOŁU PAŁACOWO-PARKOWEGO W NOSOWIE

3.1. Rys historyczny

Pierwsze wzmianki o miejscowości Nosowo (niem. Nassow) w źródłach historycznych pojawiają się w XIV w. W tym czasie Nosowo było główną siedzibą partycjuszowskiego kołobrzeskiego rodu Holkenów. W XV w. dobra te jako lenno otrzymała miejscowa szlachta z rodziny von Münchow. Nosowo pozostawało w ich rękach aż do drugiej połowy XIX w. W okresie od drugiej połowy XVIII do pierwszej połowy XIX w. część majątku była w posiadaniu rodziny von Heydebreck. W 1856 roku dobra Nosowa na krótko powróciły w ręce rodziny von Münchow. Już w 1884 roku właścicielem dóbr był baron von Sprenger. Za jego czasów, ok. połowy XIX w. wzniesiono w północnej części parku okazały pałac (fot. 2, 3).

Znajdujący się na siedlisku buczyny pomorskiej las został przekształcony w park pałacowy. W drugiej połowie XIX w. uzyskał on ostateczny kształt naturalistycznego założenia krajobrazowego. Istniejące zadrzewienie wzbogacono nasadzeniami gatunków rodzimego oraz obcego pochodzenia (jodły kaukaskie, dęby czerwone, cyprysiki groszkowe, cyprysiki Lawsons, sosny wejmutki, świerki Engelmanna).

W latach powojennych pałac i park pałacowy były użytkowane przez Okręgowy Zarząd Lasów Państwowych w Szczecinku Nadleśnictwo Nosowo (później Nadleśnictwo Gościno). Po 1978 r. pałac był w użytkowaniu PGR Stanomino. W roku 1979 rozpoczęto remont kapitalny budynku połączony z adaptacją na ośrodek wypoczynkowo-szkoleniowy PGR. Na początku lat osiemdziesiątych PGR przerwał prowadzone prace remontowe. W roku 1984 pałac przejął Urząd Wojewódzki w Koszalinie z projektem adaptacji na funkcje biurowe i hotelowe dla potrzeb Wojewódzkiego Ośrodka Doskonalenia Kadr Administracji Państwowej. W roku 2002 kolejnym właścicielem obiektu została Komenda Główna Ochotniczych Hufców Pracy w Warszawie, a w jej imieniu Zachodniopomorska Wojewódzka Komenda OHP instytucja, która użytkuje zabytek do dziś. Pałac wykorzystywany jest dla potrzeb Ośrodka Szkolenia i Wychowania OHP w Nosowie oraz pełni funkcje hotelowe.

W latach 2005-2010 został przeprowadzony gruntowny remont budynku pałacowego. Na terenie parku pałacowego prowadzone są prace mające na celu oczyszczenie terenu z samosiewu i utrzymanie głównych alejek spacerowych,

3.2. Analiza historycznego układu przestrzennego parku

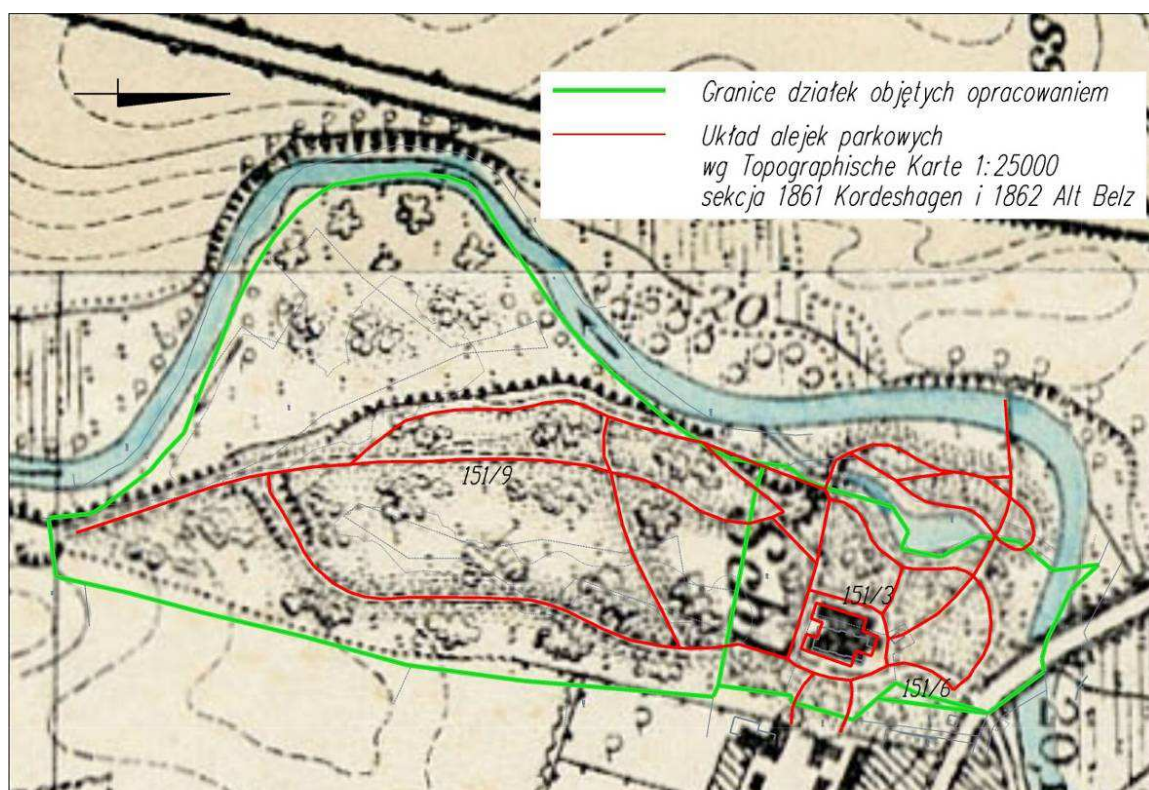
Założenie parkowo-ogrodowe rozciąga się na osi północ-południe. Jego kształt jest wydłużony, nieregularny. Północno-zachodnią i południowo-zachodnią granicę w naturalny sposób wyznacza meandrująca rzeka Radew. Rozległe założenie parkowe zostało zaprojektowane w stylu naturalistycznego parku krajobrazowego.

Na mapach sztabowych *Topographische Karte 1:25000* sekcji 1861 *Kordeshagen* i 1862 *Alt Belz* widoczny jest układ alejek parkowych oraz głównych elementów kompozycji założenia, takich jak: pałac, dziedziniec pałacowy, staw, rzeka, polany widokowe, kępy i skupiny drzew (rys. 3).

W północno-wschodniej części parku, na polanie usytuowany jest pałac. Po wschodniej stronie budynku znajduje się podjazd ze zlokalizowanym centralnie gazonem (fot. 13). Założenia pałacowo-parkowe ściśle połączone było z założeniem folwarcznym, znajdującym się po wschodniej stronie pałacu. Główny dojazd do pałacu poprowadzony był przez podwórze folwarku i pokrywał się z jedną z osi kompozycyjnych założenia. Podrzędny dojazd do obiektu biegł od północnej granicy parku poprzez aleję lipową.

Pałac (fot. 2, 3, 10, 11) stanowi główny element kompozycji parku, od niego odchodzą główne osie kompozycyjne i widokowe, biegnące w kierunku zachodniej i południowej granicy założenia. Według J. Wintera (1974) założenie parkowe ma charakter trójosiowy. Park został podzielony na kilka części o różnych założeniach kompozycyjnych i przestrzennych.

Rys. 3. Schemat historycznego układu komunikacyjnego parku opracowany na podstawie map sztabowych z 1861 i 1862 roku (źródło: archiwum WUOZ w Szczecinie, Delegatura w Koszalinie)

W północno-zachodniej części parku usytuowany był podłużny staw, połączony kanałem z rzeką Radew (por. rys. 3). Północna część parku ma charakter krajobrazowy, reprezentacyjny, z dużą ilością ciekawych pokrojowo drzew i wartościowych gatunków (m. in. sośnica japońska). Pomiedzy pałacem a rzeką Radew znajduje się polana widokowa, której obrzeża obsadzone zostały grupowymi kompozycjami drzew ozdobnych.

Południowa część parku składa się z dwóch rozległych kompleksów zieleni wysokiej rozdzielonych podłużną polaną widokową. Ściany zbudowane są ze starodrzewu wzbogaconego nasadzeniami drzew iglastych. W okolicy pałacu znajduje się sztucznie uformowany pagórek obsadzony jodłami. Przez polanę przebiega oś widokowa i kompozycyjna założenia, scalająca odległe części parku. W kompozycji wykorzystane były tzw. przesłonięcia i kurtyny widokowe zbudowane z grup drzew i krzewów.

Trzecia oś kompozycji (za Winter J. 1974) miała za zadanie powiązanie bryły pałacu z krajobrazem nadrzecznym. Biegła ona od budynku w kierunku południowo-zachodnim, opierając się o zakole rzeki w południowej części parku. Dawniej znajdowała się tu trawiasta polana, która od południa ograniczona była korytem rzeki, a od północy zwartą ścianą drzewostanu. Jak podaje G. Engel, w latach

osiemdziesiątych XX w. była to polana leśna osłonięta od rzeki smugą podrostu olchowego.

Podrzędne osie widokowe odchodziły od zachodniej elewacji pałacu w kierunku południowo-zachodnim (oś zakończona kopcem widokowym) i północno-zachodnim (oś skierowana na most przez rzekę Radew).

W środkowej części parku założono cmentarz rodowy właścicieli posiadłości. Obsadzony był on świerkami i grupami różaneczników katawbijskich (fot. 12).

Ukształtowanie powierzchni parku jest zróżnicowane. W otoczeniu pałacu oraz w obrębie wydłużonej polany teren jest raczej płaski, o niewielkich deniwelacjach. W celu uplastycznienia terenu w sąsiedztwie pałacu usypano dwa kopce widokowe, które obsadzono grupami zieleni. Większe różnice wysokościowe terenu występują na terenie przyległym do rzeki.

Park cechuje bardzo dobra kompozycja przestrzenna i krajobrazowa. Uzyskano ją dzięki umiejętnemu rozplanowaniu polan, sieci dróg i grupowego rozmieszczeniu zieleni w wielu miejscach parku.

4. OCENA STANU ZACHOWANIA DAWNEGO UKŁADU PRZESTRZENNEGO PARKU I MOŻLIWOŚCI JEGO REWALORYZACJI

Analiza stopnia zachowania układu historycznego

Analizę przeprowadzono opierając się na dokumentacji projektowo-technicznej opracowanej przez J. Wintera w 1974 r. oraz G. Engela w 1982 r., znajdujące się w zasobach Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie Delegaturze w Koszalinie oraz mapy sztabowe *Topographische Karte 1:25000* sekcji 1861 *Kordeshagen* i 1862 *Alt Belz*.

Układ przestrzenny parku jest częściowo zatarty. Obecne granice założenia pałacowo-parkowego nie pokrywają się z granicami historycznymi (por. rys. 3). Dawniej park zajmował powierzchnię ok. 20 ha, aktualnie jego powierzchnia wynosi 14,9 ha. Zachowały się główne elementy kompozycji założenia – pałac (po remoncie) oraz dwie osie widokowe (częściowo) biegnące w kierunku zachodniej i południowej granicy parku, a także zwarte grupy zieleni wysokiej tworzące ściany wewnątrz parkowych.

Oś widokowa prowadząca od pałacu w kierunku południowego krańca parku, biegnąca przez wydłużoną polanę widokową jest częściowo zatarta w wyniku wtórnych nasadzeń topól. Możliwe jest jednak przywrócenie jej pełnej czytelności. Zastosowane pierwotnie przesłonięcia i kurtyny widokowe są czytelne. W bezpośrednim sąsiedztwie pałacu ustawiono elementy rekreacyjnego zagospodarowania terenu, takie jak: krąg ogniskowy, stoły biesiadne, sezonowo rozkładane są parasole (fot. 6, 7).

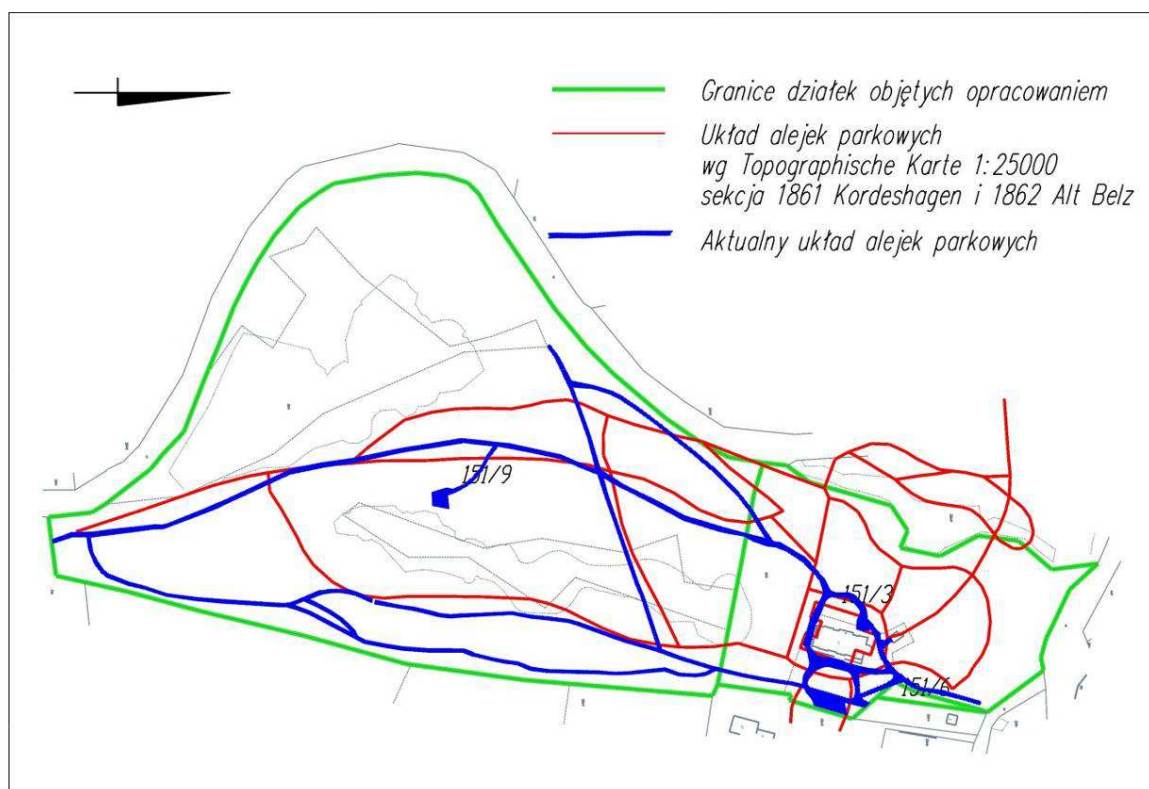
Polana znajdująca się po zachodniej stronie pałacu jest czytelna (fot. 4). W latach powojennych w jej obrębie dokonano nasadzeń drzew owocowych (jabłoni). W celu przywrócenia jej dawnej świetności i powiązania widokowego pałacu z krajobrazem nadrzecznym konieczne jest przeprowadzenie prac konserwatorskich, w tym usunięcia wtórnych nasadzeń.

Całkowitemu zatarciu uległa oś widokowa biegnąca w kierunku wschodnim od pałacu, przez założenie folwarczne (fot. 13). Oddzielenie folwarku od części rezydencjalnej wpłynęło na obniżenie walorów krajobrazowych założenia i znaczną deformację pierwotnego układu kompozycyjnego.

Układ komunikacyjny parku jest częściowo zatarty. Nie zachował się główny wjazd na teren założenia pałacowo-parkowego, który prowadził przez dziedziniec folwarczny. Całkowitemu rozpadowi uległa sieć alejek spacerowych w północnej części założenia, przy dawnym stawie. Drogi parkowe w pozostałej części parku nie pokrywają się w pełni z historycznym układem wykazany na wymienionych wcześniej mapach sztabowych (por. rys. 3, 4). Historyczna nawierzchnia części drogi dojazdowej do pałacu (od strony północnej) została zastąpiona płytami żelbetowymi (fot. 1). Wskazane jest przywrócenie historycznego utwardzenia drogi. Pozostałe ciągi w obrębie założenia parkowego są ciągami z kostki kamiennej (w pobliżu pałacu) i gruntowymi (w parku).

Zbiornik wodny zlokalizowany w północnej części parku nie jest obecnie włączony w granice parku pałacowego. W jego obrębie zostały przeprowadzone prace zachowawcze (bagrowanie). Aktualnie jest to płytki zbiornik przepływowy porośnięty zbiorowiskami roślin szuwarowych.

W parku zachowały się akcenty kompozycyjne w postaci dwóch kopców widokowych. Cmentarz znajdujący się w centralnej części założenia w znacznym stopniu uległ degradacji (fot. 12). W miejscu pochówku pozostał murowany z otoczków, bezimienny grób. Pojedyncze kamienne płyty nagrobne przeniesione zostały w pobliże pałacu.

Rys. 4. Analiza stopnia zachowania układu komunikacyjnego parku pałacowego w Nosowie

W latach powojennych na terenie parku powstały elementy wtórne, degradujące przestrzeń założenia, takie jak urządzenia kanalizacyjne zlokalizowane w obrębie polany widokowej po zachodniej stronie pałacu, studnie i urządzenia im towarzyszące w okolicach kopca widokowego (fot. 4, 5).

Na terenie parku zachował się częściowo starodrzew, stanowiący szkielet zadrzewienia parkowego.

Podczas prac terenowych wytypowano 55 okazów drzew (tab. 3), które posiadają cechy pomnika przyrody (drzewa zdrowe, które osiągnęły obwody pni kwalifikujące je go objęcia ochroną konserwatorską zgodnie z propozycją P. Rucińskiego z 1998 r. i K. Kaprzaka 2005. Wśród nich znajdują się, m. in.: 4 szt. jodeł kaukaskich, 8 szt. jodeł pospolitych, 2 szt. świerków pospolitych, 1 okaz świerka Engelmanna, 1 szt. cyprysika Lawsona, 1 szt. żywotnika olbrzymiego, 6 szt. buków pospolitych oraz 1 okaz buka pospolitego w odmianie *Atropunicea*, 1 szt. olszy czarnej, a także największa w Polsce sośnica japońska (obecnie obwód pnia drzewa jest równy 101 cm, z opracowania G. Engela wynika, iż jej obwód pnia w 1982 r. wynosił 58 cm) – pomnik przyrody: Rozporządzenie Woj. Kosz. Nr 7/92 z dn. 8.09.92r. (Dz. Urz. Woj. Kosz. Nr 15 poz. 109 z dn. 30.09.92r.). Duża liczba okazowych egzemplarzy drzew iglastych świadczy o bardzo dobrych warunkach siedliskowych parku.

Wieloletnie prowadzenie gospodarki leśnej na terenie założenia parkowego nie doprowadziło do utraty wartości historycznej terenu. W większości możliwe są do odczytania kompozycje zieleni wysokiej. W ścianach polan zachowały się grupowe i pasmowe nasadzenia drzew. W obrębie cmentarza znajduje się malownicza grupa różaneczników katawbijskich.

W latach powojennych nastąpił silny rozrost podrostu. Wskazane jest oczyszczenie założenia z młodszego podrostu i pozostawienie pojedynczych starszych okazów pochodzących z samosiewu w celu odnowienia zadrzewienia parkowego. Część rosnących w obrębie parku pałacowego drzew wkroczyła w fazę senilną, zachodzi proces ich powolnego zamierania.

Park pałacowy w Nosowie jest obiektem o czytelnym układzie kompozycyjnym, dużej wartości przyrodniczej, historycznej i kulturowej.

Ocena możliwości rewaloryzacji parku

Układ przestrzenny jest czytelny pod kątem zachowanych elementów kompozycyjnych. Układ alejek jest w dużej mierze zachowany. Rewaloryzacja parku jest możliwa z zachowaniem jego pierwotnej kompozycji z częściowo proponowanym układem alejek dostosowanym do całości założenia.

Międzynarodowa Rada Zabytków i Miejsc Zabytkowych w Karcie Florenckiej, sprecyzowała zasady postępowania w celu zachowania historycznych założeń parkowych. Jednym z ważnych elementów tych działań jest prześledzenie historii założenia parkowego oraz zmian i przekształceń w nim następujących. Podstawowymi metodami tych analiz są badania historyczne, ikonograficzne, kartograficzne, a w przypadku gdy brakuje materiałów archiwalnych lub są one bardzo ograniczone, również badania dendrochronologiczne drzewostanu parków (Zieliński, Nowak 2008).

Ww. wymagania zostały w niniejszym opracowaniu spełnione.

Fot. 2. Widok na pałac w Nosowie od strony południowo-zachodniej

Fot. 3. Widok na pałac i część podjazdu znajdującego się po wschodniej stronie budynku

Fot. 4. Polana od strony zachodniej pałacu, na pierwszym planie elementy wtórne do usunięcia – nieczynna kanalizacja i urządzenia towarzyszące na trawniku przed oranżerią

Fot. 5. Elementy wtórne do usunięcia – nieczynne studnie i urządzenia towarzyszące w okolicach kopca widokowego

Fot. 6. Panorama-widok na polanę w kierunku południowym – na główną oś kompozycyjną założenia parkowego

Fot.7. Panorama-widok z polany na wnętrze parkowe w kierunku południowo-wschodnim

Fot. 8. Panorama-widok z polany na wnętrze parkowe w kierunku południowym

Fot. 9. Panorama-widok z polany na wnętrze parkowe w kierunku południowym i południowo-zachodnim

Fot.10. Widok w kierunku północnym na pałac z wydłużonej polany widokowej

Fot.11. Widok na oranżerię i fragment elewacji zachodniej

Fot.12. Pozostałości po cmentarzu rodowym w centralnej części parku

Fot. 13. Widok ze schodów pałacowych na podjazd, w kierunku wschodnim, gdzie niegdyś prowadziła główna oś kompozycyjna pałacu i zabudowań folwarcznych

5. SZCZEGÓŁOWA INWENTARYZACJA DENDROLOGICZNA PARKU Z OCENĄ STANU ZACHOWANIA ZADRZEWIENIA

Szczegółową inwentaryzację dendrologiczną przeprowadzono w miesiącach wrzesień-listopad 2013 r. Opracowaniem objęto trzy działki ewidencyjne o łącznej powierzchni 14,9 ha (por. tab. 1, Rys. 2rys. 2). W trakcie badań terenowych dokonano opisu dendrologicznego wszystkich wskazanych drzew, rosnących w granicach opracowania. Dla wszystkich określono dokładną lokalizację, gatunek, wykonano podstawowe pomiary dendrometryczne (obwód pnia, średnica korony i wysokość drzewa) oraz opisano stan zdrowotny.

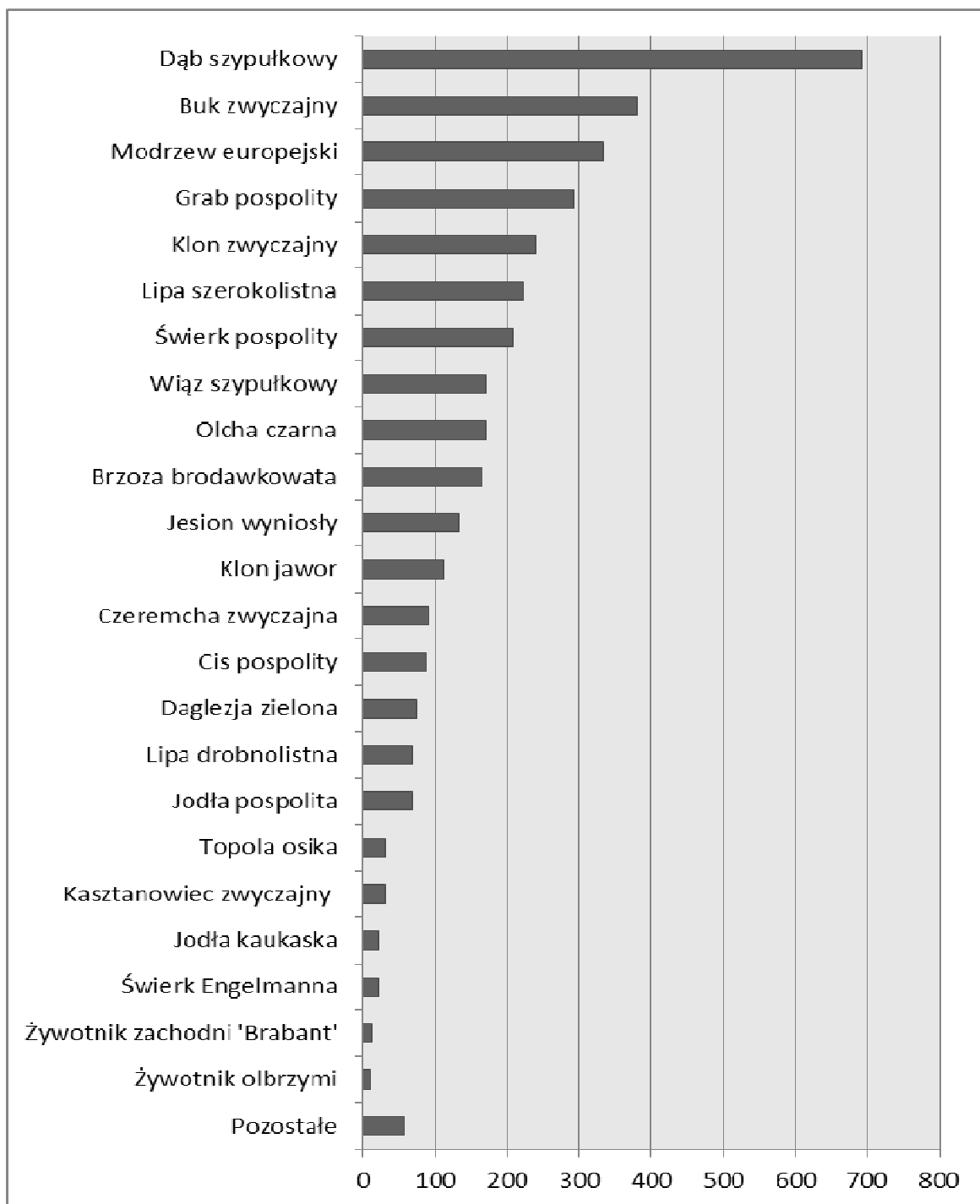
Drzewa i krzewy lokalizowano na podstawie skalibrowanych i kartometrycznych rastrów mapy do celów projektowych. Nieistniejące na mapie okazy domierzano metodą ortogonalną lub wcięć liniowych w oparciu o istniejące szczegóły sytuacyjne.

Określenie gatunku dokonano w oparciu o fachową literaturę dendrologiczną (Seneta i Dolatowski 2012, Bugała 2000). Obwód pnia mierzono na wysokości 130 cm nad powierzchnią gruntu stalową taśmą mierniczą z dokładnością do 1 cm. Wysokość drzew mierzono dalmierzem laserowym Leica Disto z wbudowaną funkcją pomiarów wysokości.

Przy opisie stanu zdrowotnego zwrócono szczególną uwagę na stan pnia (ewentualne listwy martwicy, ubytki wgłębne, wypróchnienia, ślady żerowania szkodników, owocniki grzybów, pochylenie pnia, itp.) oraz korony (posusz strukturalny gałęziowy i konarowy, połamane konary, rozwidlenia, nieproporcjonalność, asymetria).

Zebrane dane przedstawiono w formie graficznej (mapa szczegółowej inwentaryzacji dendrologicznej – zał. nr 2, rys. 10) i opisowej – tabelarycznej, gdzie zestawia się wszystkie dane zebrane w terenie (zał. nr 1, tab. 7-11).

Podczas prac terenowych zinwentaryzowano łącznie 3 688 okazy drzew i 72 okazy i grupy krzewów. W zadrzewieniu parku przeważają zdecydowanie gatunki liściaste, choć udział drzew nagozalążkowych jest znaczący (848 szt.). Wśród gatunków liściastych najliczniej reprezentowany jest dąb szypułkowy *Quercus robur* L. buk pospolity, grab pospolity, klon zwyczajny, lipa szerokolistna, wiąz szypułkowy, olcha czarna, brzoza brodawkowata, jesion wyniosły i klon jawor (por. rys. 5).

Rys. 5. Ilościowy udział poszczególnych gatunków w zadrzewieniu parku pałacowego w Nosowie

Na terenie parku pałacowego w Nosowie zarejestrowano 41 taksonów drzew i 17 gatunków krzewów. Ilościowe zestawienie wszystkich zinwentaryzowanych na terenie parku drzew zostało zamieszczone w Tab. 2.

Tab. 2. Ilościowe zestawienie zinwentaryzowanych na terenie parku pałacowego w Nosowie gatunków drzew

Lp.	Polska nazwa gatunku, odmiany	Łacińska nazwa gatunku, odmiany	Liczba okazów [szt.]
1	Brzoza brodawkowata	<i>Betula pendula</i> Roth.	166
2	Buk pospolity	<i>Fagus sylvatica</i> L.	380
3	Buk pospolity 'Atropunicea'	<i>Fagus sylvatica</i> L. 'Atropunicea'	1
4	Choina kanadyjska	<i>Tsuga canadensis</i> L.	1
5	Cis pospolity	<i>Taxus baccata</i> L.	86
6	Cyprysik Lawsona	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> L.	4
7	Czeremcha amerykańska	<i>Padus serotina</i> (Ehrh.) Borkh.	2
8	Czeremcha zwyczajna	<i>Padus racemosa</i> Lam.	91
9	Daglezja zielona	<i>Pseudotsuga menziesii</i> Mirb.	75
10	Dąb szypułkowy	<i>Quercus robur</i> L.	693
11	Głóg jednoszyjkowy	<i>Crataegus monogyna</i> Jacq.	4
12	Grab pospolity	<i>Carpinus betulus</i> L.	293
13	Grusza pospolita	<i>Pyrus communis</i> L.	1
14	Jabłoń domowa 'Antonówka Półtorafuntowa'	<i>Malus domestica</i> Borkh. 'Antonówka Półtorafuntowa'	8
15	Jarząb pospolity	<i>Sorbus aucuparia</i> L.	1
16	Jesion wyniosły	<i>Fraxinus excelsior</i> L.	132
17	Jesion wyniosły, Klon pospolity	<i>Fraxinus excelsior</i> L., <i>Acer platanoides</i> L.	1
18	Jodła kaukaska	<i>Abies nordmanniana</i> Spach	22
19	Jodła pospolita	<i>Abies alba</i> Mill.	68
20	Kasztanowiec zwyczajny	<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	30
21	Klon jawor	<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	113
22	Klon jawor 'Leopoldii'	<i>Acer pseudoplatanus</i> L. 'Leopoldii'	1
23	Klon zwyczajny	<i>Acer platanoides</i> L.	239
24	Leszczyna pospolita	<i>Corylus avellana</i> L.	7
25	Lipa drobnolistna	<i>Tilia cordata</i> Mill.	68
26	Lipa szerokolistna	<i>Tilia platyphyllos</i> Scop.	222
27	Modrzew europejski	<i>Larix decidua</i> Mill.	332
28	Olcha czarna	<i>Alnus glutinosa</i> (L.) Gaertn.	170
29	Platan klonolistny	<i>Platanus × acerifolia</i> Willd.	1
30	Robinia akacyjowa	<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	9
31	Sosna pospolita	<i>Pinus sylvestris</i> L.	6
32	Sosna wejmutka	<i>Pinus strobus</i> L.	1
33	Sośnica japońska	<i>Sciadopitys verticillata</i> Sieb. Et Zucc.	1
34	Świerk Engelmanna	<i>Picea engelmanni</i> (Parry) Engelm.	21
35	Świerk pospolity	<i>Picea abies</i> Karst.	207
36	Świerk sitkajski	<i>Picea sitchensis</i> (Bong.) Carr.	1
37	Topola osika	<i>Populus tremula</i> L.	30
38	Topola szara	<i>Populus × canescens</i> Sm.	4

Lp.	Polska nazwa gatunku, odmiany	Łacińska nazwa gatunku, odmiany	Liczba okazów [szt.]
39	Wiąz szypułkowy	<i>Ulmus laevis</i> Pall.	171
40	Wierzba iwa	<i>Salix caprea</i> L.	1
41	Wierzba płoząca	<i>Salix repens</i> L.	1
42	Żywotnik olbrzymi	<i>Thuja plicata</i> D. Don	10
43	Żywotnik zachodni 'Brabant'	<i>Thuja occidentalis</i> L. 'Brabant'	12
44	Żywotnikowiec japoński	<i>Thujopsis dolabrata</i> Sieb. Et Zucc.	1

Jak wspomniano w poprzednim rozdziale w wyniku inwentaryzacji dendrologicznej wytypowano 55 okazów drzew, które posiadają cechy pomnika przyrody – drzewa w dobrym lub średnim stanie zdrowotnym, których pnie osiągnęły obwód kwalifikujący je do objęcia ochroną konserwatorską (wg. P. Rucińskiego, 1998, K. Kasprzaka 2005), Wykaz drzew zakwalifikowanych jako pomnikowe został zamieszczony w tabeli 3.

Do najcenniejszych okazów zalicza się sośnica japońska, która objęta jest ochroną konserwatorską jako pomnik przyrody – Rozporządzenie Wojewody Koszalińskiego Nr 7/92 z dn. 8.09.92r. (Dz. Urz. Woj. Kosz. Nr 15 poz. 109 z dn. 30.09.92r.).

Na terenie parku rosną cenne okazy innych drzew iglastych – jodeł pospolitych i kaukaskich, a także świerków pospolitych, Engelmanna oraz sitkajskiego. Największe rozmiary pnia osiągnęły drzewa oznaczone w inwentaryzacji numerami 413 – dąb szypułkowy (obw. 512 cm), 1310 – buk pospolity (obw. 467 cm) oraz 1553 – świerk Engelmanna (obw. 415 cm).

Wyniki szczegółowej inwentaryzacji dendrologicznej przedstawiono w tabeli inwentaryzacyjnej (patrz ZAŁĄCZNIKI).

Tab. 3. Wykaz drzew kwalifikujących się do objęcia ochroną konserwatorską

lp.	nr porządko- wy zgodny z tabelą inwenta- ryzacyjną	nazwa polska	nazwa łacińska	obwód pnia [cm]	średnica korony [m]	wyso- kość [m]	po- susz [%]	pochy- lenie [°]	uwagi
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	16	Buk pospolity 'Atropunicea'	<i>Fagus sylvatica</i> L. 'Atropunicea'	320	10	24			
2	23	Cyprysik Lawsona	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> L.	188	3	22			
3	29	Dąb szypułkowy	<i>Quercus robur</i> L.	310	10	25			
4	30	Klon pospolity	<i>Acer platanoides</i> L.	260	6	18		10	
5	81	Dąb szypułkowy	<i>Quercus robur</i> L.	345	12	25			
6	89	Modrzew europejski	<i>Larix decidua</i> Mill.	300	7	30			
7	199	Klon jawor	<i>Acer pseudoplatanu</i> s L.	275	12	28			
8	212	Wiąz szypułkowy	<i>Ulmus laevis</i> Pall.	280	8	28			
9	220	Brzoza brodawkowa ta	<i>Betula pendula</i> Roth.	225	10	27			połączone do wysokości 3,00 m
10	226	Wiąz szypułkowy	<i>Ulmus laevis</i> Pall.	285	8	24			
11	238	Lipa drobnolistna	<i>Tilia cordata</i> Mill.	380	12	28			
12	242	Platan klonolistny	<i>Platanus ×acerifolia</i> Willd.	357	15	31			
13	413	Dąb szypułkowy	<i>Quercus robur</i> L.	512	15	30	30		
14	520	Lipa szerokolistna	<i>Tilia platyphyllos</i> Scop.	305	12	20			Liczne narośla i czeczoty przez co obwód mierzony na wys. 0,90 m
15	522	Jodła kaukaska	<i>Abies nordmanniana</i> Spach	356	14	30			
16	529	Świerk sitkajski	<i>Picea sitchensis</i> (Bong.) Carr.	368	15	28			
17	533	Klon jawor	<i>Acer pseudoplatanu</i> s L.	344	16	24			

lp.	nr porządko wy zgodny z tabelą inwenta- ryzacyjną	nazwa polska	nazwa łacińska	obwód pnia [cm]	średnica korony [m]	wyso- kość [m]	po- susz [%]	pochy- lenie [°]	uwagi
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
18	538	Sośnica japońska	<i>Sciadopitys verticillata</i> Sieb. et Zucc.	101	6	17			
Sośnica japońska, pomnik przyrody, największe drzewo tego gatunku w Polsce: Rozporządzenie Woj. Kosz. Nr 7/92 z dn. 8.09.92r. (Dz. Urz. Woj. Kosz. Nr 15 poz. 109 z dn. 30.09.92r.); zaleca się wykonanie ekspertyzy dot. stalowych odciągów, które mogą wrastać się w szczytowym odcinku strzały i osłabiać mechanicznie drewno na zginanie, ponadto dwa odciągi są zerwane co spowodowane jest przyrostem pnia na długość.									
19	546	Dąb szypułkowy	<i>Quercus robur</i> L.	337	17	30	5	-	-
20	551	Dąb szypułkowy	<i>Quercus robur</i> L.	306	16	30	10	-	-
21	568	Olcha czarna	<i>Alnus glutinosa</i> (L.) Gaertn.	227	12	30	-	-	-
22	605	Lipa drobnolistna	<i>Tilia cordata</i> Mill.	560	18	28	-	-	UW, zachwiana statyka, odrosty u nasady
23	630	Dąb szypułkowy	<i>Quercus robur</i> L.	311	15	26	-	-	-
24	699	Dąb szypułkowy	<i>Quercus robur</i> L.	352	18	25	15	-	-
25	700	Dąb szypułkowy	<i>Quercus robur</i> L.	404	18	34	25	-	wyłamany konar
26	706	Jodła pospolita	<i>Abies alba</i> Mill.	263	10	33	-	-	-
27	722	Jodła pospolita	<i>Abies alba</i> Mill.	304	16	35	10	-	-
28	739	Jodła pospolita	<i>Abies alba</i> Mill.	260	12	34	-	-	-
29	750	Świerk pospolity	<i>Picea abies</i> Karst.	340	12	30	20	-	-
30	825	Wiąz szypułkowy	<i>Ulmus laevis</i> Pall.	243	15	24	10	-	-
31	960	Dąb szypułkowy	<i>Quercus robur</i> L.	342	18	26	15	-	-
32	1064	Klon zwyczajny	<i>Acer platanoides</i> L.	244	15	24		20	-
36	1069	Klon zwyczajny	<i>Acer platanoides</i> L.	242	16	24	-	20	pochylony 20°; korona asymetrycz- na; drut
37	1118	Dąb szypułkowy	<i>Quercus robur</i> L.	320	18	28	30	20	zachwiana statyka drzewa - należy usunąć pierwszy

lp.	nr porządko wy zgodny z tabelą inwenta- ryzacyjną	nazwa polska	nazwa łacińska	obwód pnia [cm]	średnica korony [m]	wyso- kość [m]	po- susz [%]	pochy- lenie [°]	uwagi
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
									dolny konar
38	1167	Wiąz szypułkowy	<i>Ulmus laevis</i> Pall.	271	18	30	-	-	-
39	1171	Lipa szerokolistna	<i>Tilia platyphyllos</i> Scop.	325	18	28	-	-	UP zagojony
40	1213	Buk pospolity	<i>Fagus sylvatica</i> L.	327	16	30	-	-	Na wysokości 2,00 m rozwidła się na 2 równorząd- ne pnie
41	1254	Buk pospolity	<i>Fagus sylvatica</i> L.	365	16	30	-	-	Od wys. 9,00 m rozwidła się na 2 równorząd- ne przewodniki , FOT. 4
42	1255	Buk pospolity	<i>Fagus sylvatica</i> L.	329	16	30	-	-	FOT. 5A, 5B
43	1300	Buk pospolity	<i>Fagus sylvatica</i> L.	311	15	30	-		korona osadzona od 9 m. FOT. 10
44	1310	Buk pospolity	<i>Fagus sylvatica</i> L.	467	20	30	-	-	Na wys. 2,00 m odłamany konar. Od wys. 3,60 m pień rozwidła się na 2 równorząd- ne przewodniki . FOT. 11A, 11B.
45	1553	Świerk Engelmanna	<i>Picea engelmanni</i> (Parry) Engelm.	415	13	33	40	-	-
46	1585	Żywotnik olbrzymi	<i>Thuja plicata</i> D. Don	203	7	22	-	15	-
47	1648	Lipa szerokolistna	<i>Tilia platyphyllos</i> Scop.	336	18	30	10	10	Odrosty u podstawy pnia do usunięcia.

lp.	nr porządko wy zgodny z tabelą inwenta- ryzacyjną	nazwa polska	nazwa łacińska	obwód pnia [cm]	średnica korony [m]	wyso- kość [m]	po- susz [%]	pochy- lenie [°]	uwagi
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
48	1779	Lipa szerokolistna	<i>Tilia platyphyllos</i> Scop.	383	16	28	-	-	Na wysokości 2,00 m pień rozwidła się na 2 równo- rzędne przewodniki . Rozwidlenie ostre typu "V". Odrosty u podstawy pnia do usunięcia.
49	1817	Dąb szypułkowy	<i>Quercus robur</i> L.	315	18	28	30	15	-
50	2033	Grab pospolity	<i>Carpinus betulus</i> L.	204	8	18	-	-	-
51	2449	Buk pospolity	<i>Fagus sylvatica</i> L.	312	14	30	10	-	-
52	2518	Wiąz szypułkowy	<i>Ulmus laevis</i> Pall.	235	12	30	-	-	-
53	2718	Buk pospolity	<i>Fagus sylvatica</i> L.	308	14	32	-	-	-
54	3046	Świerk pospolity	<i>Picea abies</i> Karst.	292	10	30	20	-	-
55	3588	Daglezja zielona	<i>Pseudotsuga menziesii</i> Mirb.	216	8	32	20	-	-

6. SCHEMAT FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNY I KOMPOZYCYJNY PARKU

Park w Nosowie jest terenem zieleni publicznej o ograniczonej dostępności. Jego nadrzędną funkcją jest rekreacja bierna.

KOMUNIKACJA

Obszar parku jest stosunkowo dobrze skomunikowany, znajduje się w bliskim sąsiedztwie drogi krajowej nr 6, co zapewnia powiązanie z dużymi ośrodkami miejskimi.

Na teren parku prowadzi jedno wejście główne (wjazd), znajdujące się w północnej części obiektu. Jest to jedyne wejście zapewniające bezpośrednią komunikację z miejscowością Nosowo. Wejście podrzędne zlokalizowane jest na południowym krańcu parku.

W obrębie parku znajduje się dobrze rozbudowana sieć alejek, zapewniająca dostępność nawet odległych zakątków założenia parkowego

ANALIZA KOMPOZYCJI

Głównym elementem kompozycyjnym założenia parkowego jest budynek pałacu. Od niego odchodzą główne osie widokowe i kompozycyjne (por. Rys. 9).

Układ polan widokowych jest rozplanowany tak, aby podkreślać walory krajobrazowe parku i stworzyć przedpole ekspozycji dla punktów i otwarcie widokowych. Zaprojektowane zostały również akcenty wysokościowe w postaci kopców widokowych, a także przesłonięcia widokowe – tworzone przez grupy drzew ozdobnych.

W kompozycji założenia parkowego dużą rolę odgrywa powiązanie z krajobrazem zewnętrznym, nadrzecznym i rolniczym.

Elementami dysharmonijnymi, dewastującymi przestrzeń parku są elementy wtórne – przegrodzenia terenu, nieczynne studnie i urządzenia kanalizacyjne.

Rewaloryzowany park popałacowy w Nosowie, spełniać ma głównie funkcję wypoczynku biernego. Funkcjonalnie podzielony został na cztery części:

- 1) część leśną, o charakterze spacerowo-wypoczynkowym;
- 2) część parkową, o charakterze reprezentacyjno-wypoczynkowym;
- 3) część parkową – wypoczynkową, oraz
- 4) część mieszkalną – budynek pałacu.

Funkcja reprezentacyjna, skupiona jest głównie w części północno-zachodniej i północno-wschodniej założenia, w pobliżu pałacu. Zakłada się renowację i adaptację podjazdu pałacowego, odtworzenie historycznych ciągów komunikacyjnych oraz skomunikowanie oranżerii z pozostałą częścią parku (krótkie ciągi piesze z półkolistym placem). Zaprojektowano odtworzenie widokowej polany parkowej skierowanej w stronę rzeki Radew (trawnik gazonowy). Funkcję reprezentacyjną podnosić mają również wprowadzane kompozycje roślin o dużych walorach dekoracyjnych (m.in. kolekcja roślin wrzosowatych) oraz proponowane rośliny runa parkowego (w miejscach zacienionych północnej części parku).

Funkcja wypoczynkowo-informacyjna. W obrębie projektowanego parku wyróżnić można szereg większych i mniejszych rejonów wypoczynku biernego. Najważniejszym największym rejonem o tej funkcji jest rozległa parkowa polana widokowa, ciągnąca się na osi północ-południe z rozlokowanymi w jej pobliżu m.in.: centralnym pawilonem informacyjnym o parku, tematycznymi altanami informacyjnymi o parku, wiatą turystyczną z miejscem na ognisko.

Do pozostałych rejonów wypoczynku biernego należą miejsca o cennych walorach krajobrazowo-przyrodniczych, w których pobliżu proponuje się lokalizację punktów informacyjnych (także wypoczynkowych) o parku. Znajdują się one zarówno przy historycznych alejkach, zarówno w zewnętrznych częściach parku, w pobliżu rzeki Radew i terenu mokradła, jak i wewnątrz zwartego zadrzewienia parkowego (np. w pobliżu cmentarza rodowego).

Funkcję komunikacyjną spełniać mają wytyczone ścieżki i alejki parkowe, i w jednym punkcie drewniane schody terenowe. Proponowany układ parku nawiązuje do dawnego przebiegu ciągów komunikacyjnych, projektowane ścieżki przebiegają po zarysie ścieżek historycznych (poza krótkimi odcinkami nowych ścieżek prowadzących do projektowanych obiektów małej architektury), meandrują delikatnymi łukami pomiędzy kompozycjami zieleni i architektury, w pełni uwidaczniając walory krajobrazowe parku. Komunikacja w obrębie parku została dostosowana do potrzeb osób starszych i niepełnosprawnych. Zaprojektowano ścieżki i pochylnie o stopniu nachylenia ułatwiającym poruszanie się po terenie parku tej grupy użytkowników. Dla komunikacji kołowej (ograniczonej), przewidziano utworzenie dróg pieszo-jezdných.

Funkcja informacyjna. Dotyczy praktycznie całej powierzchni parku. W różnych częściach parku, nie ingerując w jego historyczną kompozycję przestrzenną, wprowadzono obiekty małej architektury i elementy wyposażenia mające funkcje informacyjne nt. parku, jako cennego obiektu zabytkowego, przyrodniczego (tab. 6). Informacja przekazywana w centralnym pawilonie, punktach informacyjnych i na tablicach jest ściśle związana z otoczeniem historyczno-przyrodniczym tych obiektów i elementów małej architektury.

7. ZAŁOŻENIA PROJEKTOWE

W ogólnych założeniach projektowych, zaakceptowanych przez Zachodniopomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie, Delegaturę w Koszalinie przewidziano:

- odtworzenie historycznego układu przestrzennego parku, w tym sieci drożnej;
- pielęgnację starodrzewu i wprowadzeniu nowych nasadzeń drzew i krzewów dostosowanych pod względem doboru gatunków i ich kompozycji do cech historycznych parku;
- odsłonięcie/przywrócenie pierwotnych elementów kompozycji parku, m. in. osi
- widokowych, wnętr parkowych, kulis;

- wprowadzenie małej architektury dostosowanej do zabytkowego charakteru miejsca, służącej do celów informacyjnych i turystycznych;
W projekcie zrealizowano następujące zalecenia konserwatorskie przedstawione w piśmie o znaku 5183.274.2013.KB z dnia 16.12.2013 roku:
- opracowano projekt przywrócenia prawidłowych warunków gruntowo-wodnych na terenie parku;
- uwzględniono wykonanie nawierzchni dróg spacerowych wyłącznie o charakterze naturalnym (gruntowych, żwirowych);
- uwzględniono wykonanie ogrodzenia zabezpieczającego teren parku od strony wschodniej i południowej przed dostępem zwierząt leśnych, z uwzględnieniem art. 27 prawa wodnego (zabronione grodzenie nieruchomości przyległych do powierzchniowych wód publicznych w odległości mniejszej niż 1,5 m od linii brzegu, a także zakazywania i uniemożliwiania przechodzenia przez ten obszar)

Pierwotna granica parku od strony północnej przebiegała wzdłuż brzegu rzeki Radwi.

Autorzy opracowania projektowego postulują, zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi, o włączenie w trybie pilnym do obszaru parku części północno-wschodniej (działka nr 536/2 obręb ewidencyjny Nosowo) należącej obecnie do Nadleśnictwa i użytkowanej jako powierzchnia leśna. Po włączeniu ww. terenu historycznie należącego do obszaru powinien zostać opracowany projekt jego rewaloryzacji.

8. PROJEKT REWALORYZACJI PARKU - CZĘŚĆ OPISOWA

Projekt rewaloryzacji parku podworskiego zakłada realizację wszystkich wytycznych projektowych, zawartych w punkcie 7 niniejszego opracowania.

8.1. Gospodarka zadrzewieniem i prace przygotowawcze

Elementy wtórne

Zakłada się likwidację elementów nieczynnej, zdewastowanej sieci uzbrojenia technicznego terenu w postaci studzienek kanalizacji (6 szt.) oraz trzech wylotów wentylacji kanalizacji lokalnej i jednego wjazdu tejże kanalizacji;

Gospodarka zadrzewieniem

Projekt zieleni zakłada zachowanie cennego drzewostanu i częściowe usunięcie drzew pochodzących z nasadzeń wtórnych i samosiewu oraz drzew w złym stanie zdrowotnym i całkowicie obumarłych; pozyskane drewno nie będzie przedmiotem obrotu handlowego i zostanie wykorzystane dla potrzeb OSiW w Nosowie.

8.2. Prace ziemne i nawierzchnie parkowe

Prace ziemne i nawierzchniowe

- a) Podczas wykonywania prac związanych z utwardzeniem nawierzchni wykonać niwelację terenu przyjmując istniejące rzędne jako projektowane z tolerancją $\pm 0,15$ m. Usunąć warstwę roślinną i warstw humusu. Urobek powstały podczas wykonywania prac ziemnych związanych z wykonaniem alejek placów wykorzystać do wyrównania terenu lub zastosować przy zakładaniu trawników;
- b) Należy udrożnić rowy melioracyjne z wyprofilowaniem brzegów i umocnieniem faszyną.

Układ komunikacyjny

- a) Projektuje się układ ciągów pieszych na podstawie analizy historycznego układu komunikacyjnego parku. Nowe alejki i małe place wprowadzono jako dojścia i otoczenie wprowadzanych obiektów małej architektury;
- b) szerokości alejek wynoszą: 2,0; 1,5; 1,2 m,

Nawierzchnie

- a) Stosuje się trzy typy nawierzchni: żwirowo-gliniaste, tłuczniowe (mineralne) oraz drewniane;
- b) Nawierzchnia żwirowo-gliniasta. Warstwy: mieszanka żwirowo-gliniasta gr. 5 cm, uziarnienie 0-4 mm; optymalny skład mieszanki: 85% żwiru, 15% gliny pylastej zwięzłej, wymagany stopień zagęszczenia $D_{Pr} = 0,95$. Warstwa nośna z kruszywa łamanego, uziarnienie 0/32 mm, gr. 15 cm. Wszystkie warstwy stabilizowane i zagęszczane mechanicznie. Przy tego typu nawierzchni nie stosuje się obrzeży;
- c) Nawierzchnie tłuczniowe (mineralne) – stosuje się naturalne, ekologiczne kruszywa odpowiednich frakcji bazując na technologiach i produktach markowych firm. Wykonuje się obrzeża z kostki granitowej 8/10 cm na betonowej ławie z oporem
- d) Nawierzchnie drewniane – nawierzchnie o konstrukcji drewnianej w formie wyniesionej ponad poziom gruntu alejki z desek na podwalinach drewnianych i na słupach drewnianych osadzonych bezpośrednio w gruncie. Ścieżka drewniana wyposażona w drewnianą balustradę $h=1,10$ m. Ścieżka szerokości 1,5 m i 1,2 m (zejście na wąską drogę w kierunku kolekcji minerałów).

Tab. 4. Bilans nawierzchni projektowanych

<i>L.p.</i>	<i>Wymiarowany element</i>	<i>Powierzchnia [m²]</i>
1	Nawierzchnia żwirowo-gliniasta	7 558,09
2	Nawierzchnia tłuczniowa (mineralna)	145,52
3	Nawierzchnie drewniane	118,28

8.3. Drzewa, krzewy, byliny projektowane

Projekt rewaloryzacji parku przypałacowego w Nosowie zakłada wprowadzenie na jego teren różnorodnych kompozycji z roślin o dużych walorach dekoracyjnych. Podniesienie walorów przyrodniczych i estetycznych założenia parkowego przez wprowadzenie nasadzeń roślin ozdobnych, w tym drzew, krzewów, bylin, paproci. Zakłada się utworzenie różnorodnych kompozycji roślinnych, posiadających całoroczne walory dekoracyjne. W celu zwiększenia bioróżnorodności parku przewidziano wprowadzenie 113 taksonów roślin drzewiastych, w tym 15 gatunków i odmian drzew liściastych, 20 – drzew iglastych, 64 – krzewów liściastych (36 krzewów o liściach sezonowych i 28 krzewów zimozielonych i wrzosowatych), 8 taksonów krzewów iglastych, 4 taksony pnączy i 2 taksony krzewinek.

Na teren parku proponuje się wprowadzenie 4 gatunków paproci (łącznie 138 okazów) i 21 gatunków i odmian bylin parkowych (łącznie 23 948 roślin zajmujących powierzchnię 1359,4 m²). Zakłada się także wprowadzenie pości runa parkowego, które zapełniłoby zacienione obszary pod okapem drzew. Do zaproponowanych roślin runa parkowego zaliczają się, m.in.: fiołek wonny, bluszcz kurdybanek, śmiełek darniowy, tojeść rozesłana i zawilec gajowy odm. Rosea.

Zakłada się wprowadzenie na teren parku polan rekreacyjnych i łąki kwietnej, obsianych odpowiednimi mieszankami traw. Charakterystykę mieszanek przeznaczonych do zakładania trawników rekreacyjnych i łąk kwiatowych, zamieszczono w tabeli 13.

Tab. 5. Bilans wybranych powierzchni parkowych

Lp.	Rodzaj powierzchni	powierzchnia pokrycia terenu [m ²]
1	Nawierzchnia gruntowa łącznie	3 181,68
2	Powierzchnia naturalnego mokradła	16 105
3	Całkowita powierzchnia trawników gazonowych i rekreacyjnych	2464 + 6558 = 9 022
4	Powierzchnia łąk kwietnych	5 174 – łąka główna + 348+125 = 5 647
5	Całkowita powierzchnia projektowanego runa parkowego	1 359,4

W załączniku nr 1, w tabeli 12 zestawiono drzewa i krzewy proponowane do nasadzeń w parku, a w tabeli 13 paprocie i byliny parkowe. W zestawieniach tabelarycznych zamieszczono podstawowe dane, takie jak: polska i łacińska nazwa gatunku/odmiany, numer rośliny (zgodny z rysunkami o numerach 14-17), projektowaną liczbę sztuk, a w przypadku paproci, bylin parkowych i roślin okrywowych także powierzchnię pokrycia terenu i rozstaw sadzenia. W tabelach zamieszczono także informacje dodatkowe o cechach ozdobnych roślin i uwagi dotyczące nasadzeń.

8.4. Obiekty małej architektury związane z informacją i turystyką oraz elementy wyposażenia parku

Projekt rewaloryzacji parku przypałacowego w Nosowie zakłada rozmieszczenie elementów małej architektury zgodnie z rys. 11;

- a) Projektowane obiekty małej architektury dostosowane są do zabytkowego stylu zespołu pałacowo-parkowego w Nosowie (ryc. 1-7);
- b) Projektowane posadowienie obiektów małej architektury nie spowoduje kolizji z sieciami i urządzeniami podziemnymi, nie spowoduje ograniczeń komunikacyjnych oraz nie zakłóci historycznej kompozycji parku.

Proponuje się wprowadzenie nowego wyposażenia parku, takiego jak: ławki parkowe, stoły biesiadne, kosze na odpady, tablice informacyjne z siedziskami, tablice informacyjne z koszami na śmieci. Zestawienie i charakterystykę projektowanych obiektów małej architektury przedstawiono w tabeli 9. Zakłada się również lokalizację stylowej rzeźby lub formy plastycznej na pałacowym podjeździe.

Wizualizacja. 1. Punkt informacyjny o parku.

Wizualizacja 2. Punkt informacyjny o parku (wersja ze śmietnikiem).

Wizualizacja 3. Wiata turystyczna z miejscem na ognisko.

Wizualizacja 4. Zadaszenie na drewno przy wiacie turystycznej na ognisko.

Wizualizacja 5. Tablice informacyjne z siedziskiem i bez (różne wersje).

Wizualizacja 6. Punkt informacyjny (ze śmietnikiem). Aranżacja we wnętrzu parkowym.

Wizualizacja 7. Wiata turystyczna z miejscem na ognisko i zadaszenie na drewno. Aranżacja we wnętrzu parkowym.

Tabela. 6. Wykaz i charakterystyka wprowadzanych obiektów małej architektury i elementów wyposażenia parku w Nosowie

Lp	Ozna- czenie	Sektor parku	Temat	Zakres informacji	Gabaryty projektowanych obiektów budowlanych
Centralny pawilon informacyjny o parku					
1	-	B	-	Miejsce pobytu osób zwiedzających park w razie niesprzyjających warunków pogodowych. Informacje nt. założenia pałacowo-parkowego w Nosowie przekazywane z wykorzystaniem środków audiowizualnych. Ekspozycja stała zgromadzonych eksponatów przyrodniczych	Szerokość elewacji frontowej budynku – do 14 m (pawilon na planie ośmiokąta, podano średnicę obiektu) Wysokość elewacji frontowej (do okapu) – do 4 m Wysokość zabudowy do kalenicy – do 9 m Kształt dachu, kąt nachylenia dachu: dach stromy, kąt nachylenia 25-35°
Tematyczne altany informacyjne o parku (symbole A-E)					
2	A	B	Drzewa i krzewy iglaste parku w Nosowie	Cechy rozpoznawcze drzew i krzewów iglastych w parku	Szerokość elewacji frontowej budynku – do 5 m (altana na planie ośmiokąta, podano średnicę obiektu) Wysokość elewacji frontowej (do okapu) – do 2,5 m Wysokość zabudowy do kalenicy – do 5 m Kształt dachu, kąt nachylenia dachu: dach stromy, kąt nachylenia 25-35°
3	B	B	Drzewa i krzewy liściaste parku w Nosowie	Cechy rozpoznawcze drzew i krzewów liściastych w parku	
4	C	B	Drzewa i krzewy liściaste zawszezielone parku w Nosowie	Cechy rozpoznawcze drzew i krzewów zawszezielonych w parku	
5	D	B	Przyroda nieożywiona parku w Nosowie	Głazy, kamienie – cechy rozpoznawcze	
6	E	B	Pochodzenie dendroflory parku w Nosowie	Dendroflora rodzima i obcego pochodzenia w parku w Nosowie	
Altana wypoczynkowa					
7	F	B	-	Wykorzystanie turystyczno-wypoczynkowe	Szerokość elewacji frontowej budynku

					– do 5 m (altana na planie ośmiokąta, podano średnicę obiektu) Wysokość elewacji frontowej (do okapu) – do 2,5 m Wysokość zabudowy do kalenicy – do 5 m Kształt dachu, kąt nachylenia dachu: dach stromy, kąt nachylenia 25-35°
Wiata turystyczna z miejscem na ognisko					
8	-	B	-	Wykorzystanie turystyczno-wypoczynkowe	Szerokość elewacji frontowej budynku – do 11 m (altana na planie ośmiokąta, podano średnicę obiektu) Wysokość elewacji frontowej (do okapu) – do 2,5 m Wysokość zabudowy do kalenicy – do 5 m Kształt dachu, kąt nachylenia dachu: dach stromy, kąt nachylenia 25-35°
Zadaszenie na drewno					
9	-	B	-	Wykorzystanie użytkowe	Szerokość elewacji frontowej budynku – do 5 m Wysokość elewacji frontowej (do okapu) – do 2,5 m Wysokość zabudowy do kalenicy – do 4 m Kształt dachu, kąt nachylenia dachu: dach stromy, kąt nachylenia 25-35°

Punkty informacyjne o parku					
10	I	B	założenie pałacowo-parkowe w Nosowie	Charakterystyka stylu i kompozycji założenia pałacowo-parkowego w Nosowie	Szerokość elewacji frontowej budynku – do 5,5 m (altana na planie ośmiokąta, podano średnicę obiektu) Wysokość elewacji frontowej (do okapu) – do 2,5 m Wysokość zabudowy do kalenicy – do 3,5 m Kształt dachu, kąt nachylenia dachu: dach stromy, kąt nachylenia 25-35°
11	II	A	Sośnica japońska	Charakterystyka gatunku i parametry największego w Polsce drzewa rosnącego w parku w Nosowie	
12	III	A	Rzeka Radew	Charakterystyka rzeki Radew (hydrologia, ekologia, walory turystyczne) stanowiącej podstawę parku w Nosowie	
13	IV	B	Drzewa pomnikowe i gatunki chronione parku w Nosowie	Charakterystyka drzew pomnikowych (cechy diagnostyczne, liczba, lokalizacja na mapie, osiągnięte wymiary) i gatunków chronionych parku w Nosowie	
14	V	C	Rośliny wrzosowate parku w Nosowie	Charakterystyka roślin wrzosowatych (m.in. różaneczników, pierisów) parku w Nosowie	
15	VI	C	Hydrologia i gleba parku	Warunki hydrologiczno-glebowe terenu parku	
16	VII	D	Jodły i buki	Charakterystyka i parametry największego buka w parku w Nosowie (nr inwent. drzewa 1310, fot. 11 a, b obwód 467 cm na wys. 1,3 m n.p.g.) i największego skupiska jodeł w parku	
17	VIII	D	Fauna parku w Nosowie	Charakterystyka ssaków, gadów, płazów i ptaków najczęściej pojawiających się w parku	
18	IX	C	„Drugie życie” drzewa	Przedstawienie wartości obumarłego drzewa jako miejsca życia mikroorganizmów. Rola obumarłych drzew w obiegu materii. W otoczeniu dwa „ostańce” z drzew obumarłych nr inwent.	

				907, 908	
19		B	Schody terenowe, drewniane	dł. 8,5 m, szer. 2 m	
ELEMENTY WYPOSAŻENIA PARKU					
Tablice informacyjne z siedziskiem i śmietnikami					
20	TL1	A	Lipa szerokolistna	Charakterystyka ogólna gatunku, wymiary i wiek okazu.	Wys. × szer. × dł. 2,0 m × 1,0 m × 1,8 m
21	TL2	A	Modrzew europejski	Charakterystyka ogólna gatunku, wymiary i wiek okazu.	
22	TL3	A	Runo parkowe	Informacje o ruinie parkowym w otoczeniu tablicy	
23	TL4	B	Dąb szypułkowy	Charakterystyka ogólna gatunku, wymiary i wiek okazu.	
24	TL5	C	Cypryśniki błotne	Charakterystyka ogólna gatunku	
25	TL6	C	Przyroda nieożywiona	Charakterystyka kolekcji zgromadzonych parkowych głazów narzutowych i kamieni.	
26	TL7	C	Łąka kwietna	Charakterystyka roślin tworzących parkową łąkę kwietną	
27	TL8	C	Cisy pospolite	Charakterystyka ogólna gatunku, wymiary i wiek okazów	
Tablice informacyjne ze śmietnikami					
28	T1	A	Pałac w Nosowie	Informacje o pałacu, jego historii i cechach architektury	Wys. × szer. × dł. 2,0 m × 0,6 m × 1,6 m
29	T2	B	Platan klonolistny	Charakterystyka ogólna gatunku, wymiary i wiek okazu.	
30	T3	A	Roślinność strefy bagiennej i mokradeł	Charakterystyka roślin strefy bagiennej i mokradła w otoczeniu	

31	T4	C	Świerk Engelmana	Charakterystyka ogólna gatunku, wymiary i wiek okazu największego okazy w parku (nr inwent. drzewa 1553, obwód 415 cm na wys. 1,3 m n.p.g.)	
32	T5	C	Północnoamerykańskie gatunki drzew parku w Nosowie	Charakterystyka ogólna gatunków drzew pochodzących z Ameryki Północnej w tej części parku	
Ławka parkowa, stylowa					
33		A, B, C	Ławka parkowa	Liczba sztuk: 15	
34		B	Ławostół przenośny	Liczba sztuk: 7	drewniany stół biesiadny przy wiacie
Kosz na śmieci					
34		A, B, C	Kosz na śmieci	Liczba sztuk: 10	
Rzeźba (forma plastyczna)					
35		A	Rzeźba	Liczba sztuk: 1	W centralnym punkcie podjazdu pałacowego
Skarpy kamienne					
36		C	Skarpy wykładane/umacnianie skłonu i korony/ostrokrawędzistymi głazami i kamieniami narzutowymi	Kolekcja mineralogiczna (lapidarium geologiczne), skał magmowych (granit, granit z ortoklazem, bazalt), osadowych (piaskowce, kwarcyty, wapienie), metamorficznych (marmur, gnejs, łupki, kwarcyt), osadowe W pobliżu Nosowa – w miejscowości Tychowo Wielkie znajduje się największy głaz narzutowy w Polsce o nazwie Trygław	W dwóch grupach o łącznej powierzchni 121 m ² (46,5 m ² + 74,5 m ²)

9. CHARAKTERYSTYKA WARUNKÓW HYDROGRAFICZNO-GLEBOWYCH TERENU PARKU W NOSOWIE, GMINA BIESIEKIERZ

Kompleks pałacowo-parkowy w Nosowie znajduje się na obszarze urozmaiconym topograficznie zbudowanym głównie z osadów piaszczystych wg mapy hydrologicznej 1:50 000 zaliczanych do **2 klasy przepuszczalności gruntów – przepuszczalność średnia**, o współczynniku filtracji od $10^{-3}\text{m}\cdot\text{s}^{-1}$ do $10^{-5}\text{m}\cdot\text{s}^{-1}$.

Druga klasa (przepuszczalność średnia) obejmuje grunty:

- a) grunty piaszczyste, takie jak: piaski gruboziarniste, średnioziarniste i drobnoziarniste oraz lessy,
- b) piaski luźne oraz piaski słabogliniaste wykształcone na piaskach luźnych i lessy zwykle zaliczane do tej klasy na podstawie map glebowych; piaski słabogliniste zaliczane do tej klasy na podstawie badań terenowych.

Z wyżej wymienionych utworów piaszczystych wytworzyły się gleby rdzawe (na mapach glebowo-rolniczych 1:25 000 opisywane jako gleby brunatne kwaśne) o niewielkiej wartości rolniczej, zaliczane są najczęściej do V klasy bonitacyjnej i żyniego bardzo słabego kompleksu przydatności rolniczej gleb. Na terenie zalewowym doliny Radwi występują gleby podmokłe, które mogą być użytkowane łąkowo.

Teren parku znajduje się na obszarze o naturalnie wysokim poziomie wód gruntowych wahającym się od 0 do 2 metrów poniżej poziomu terenu (wg hydroizobaty na mapie hydrologicznej w skali 1:50 000) – rys. 6.

Na północny-zachód od budynku pałacu w obniżeniu terenu występuje staw o powierzchni około 3 200 m² zbierający wody z terenu przyległego do pałacu. Staw ten połączony jest hydrologicznie z rzeką Radew i stanowił bardzo cenny element kompozycyjny historycznego założenia parku i powinien być ponownie włączony w jego obszar zgodnie z wytycznymi konserwatorskimi.

W obrębie założenia parkowego na podstawie map topograficznych i wykonanej osnowie wysokościowej (rys. 7, 8) można wyróżnić cztery obszary o odmiennych warunkach hydrologicznych, a tym samym siedliskowych.

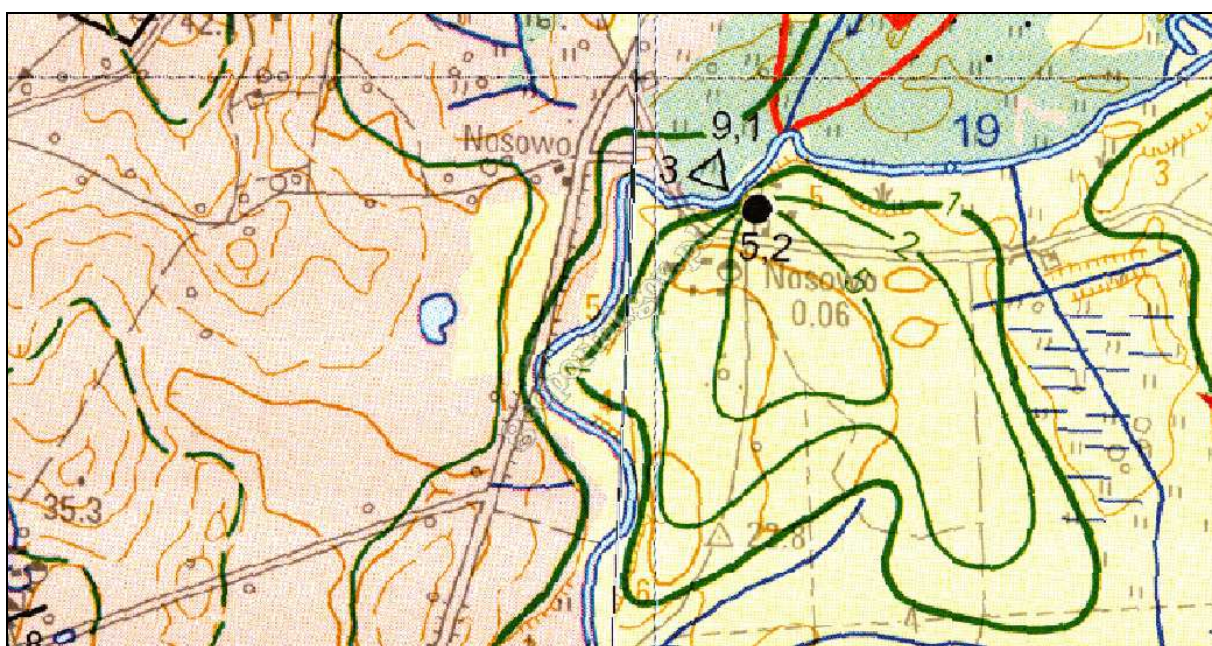
Obszar nr 1. Najwyżej położony – 23-25 m n.p.m. – w terenie obszar północny wraz z pałacem cechujący się najniższym poziomem wody gruntowej (około 2 m), łagodnymi spadkami terenu i dobrymi warunkami glebowo-wodnymi i dobrze zachowanym zadrzewieniem (obszar najmniej pilny do konserwacji).

Obszar nr 2. Położony na rzędnych od 22,5 do 23 m n.p.m. Teren o niewielkiej niwelacji terenu, ale z wyższym poziomem wody gruntowej pomiędzy 1,0-2,0 m.

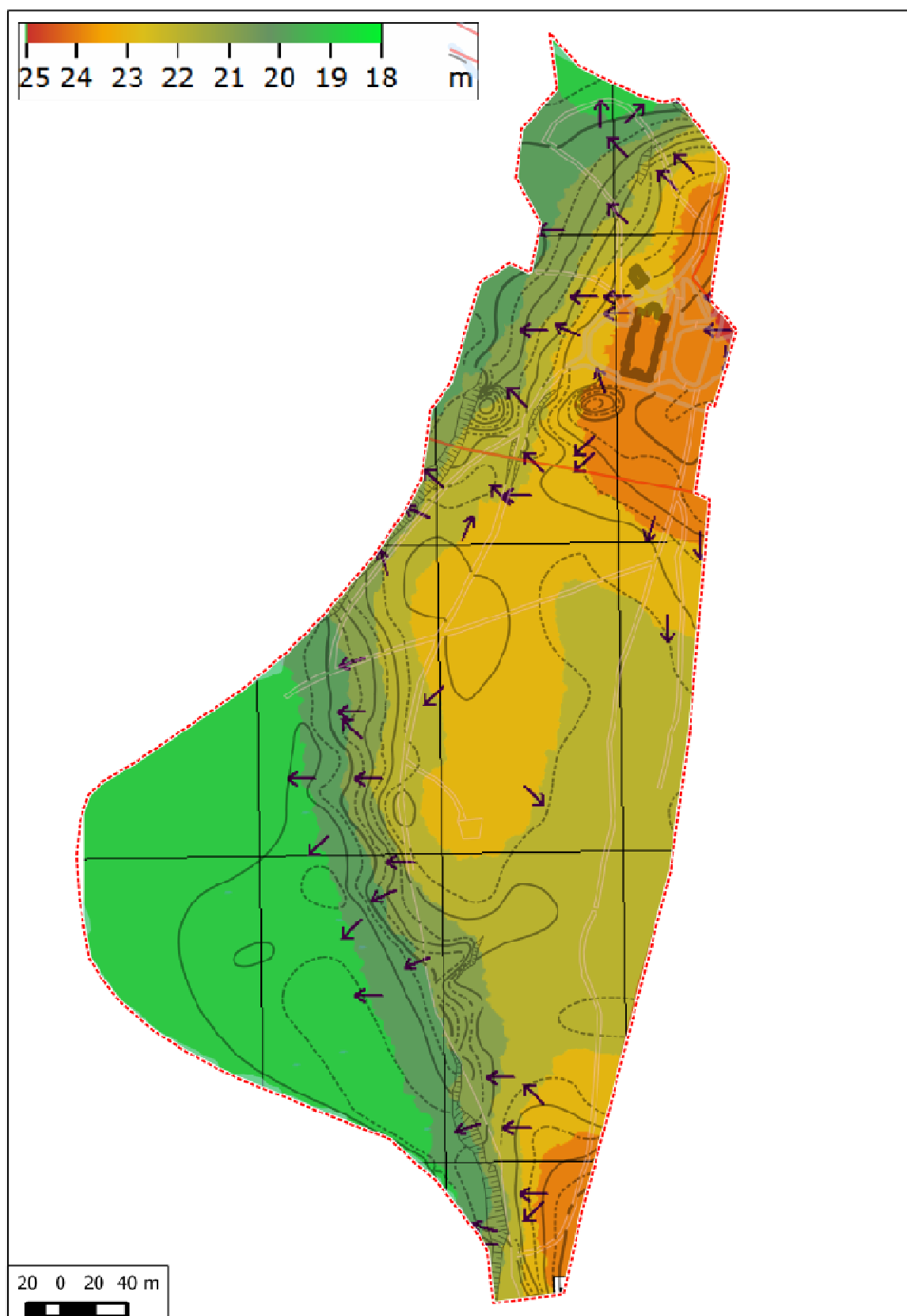
Obszar nr 3. Położony na rzędnych od 22,5 do 23 m n.p.m. Teren należy objąć szczególną ochroną, gdyż siedlisko jest szczególnie wrażliwe na wszelkie zmiany

warunków wilgotnościowych. Należy bezwzględnie udrożnić i odtworzyć dawny rów melioracyjny służący do regulacji poziomu wody gruntowej. Zamulenie rowu wpływa bezpośrednio na podniesienie poziomu wody gruntowej, co przekłada się na stan zachowania zadrzewienia parku tego obszaru. Drzewa przy wysokim poziomie wody gruntowej wytwarzają płytki, słabo je stabilizujący, talerzowy system korzeniowy (ryzyko wykrotów – obserwowano w terenie), a ponadto są to sprzyjające warunki do rozwoju patogenów grzybowych.

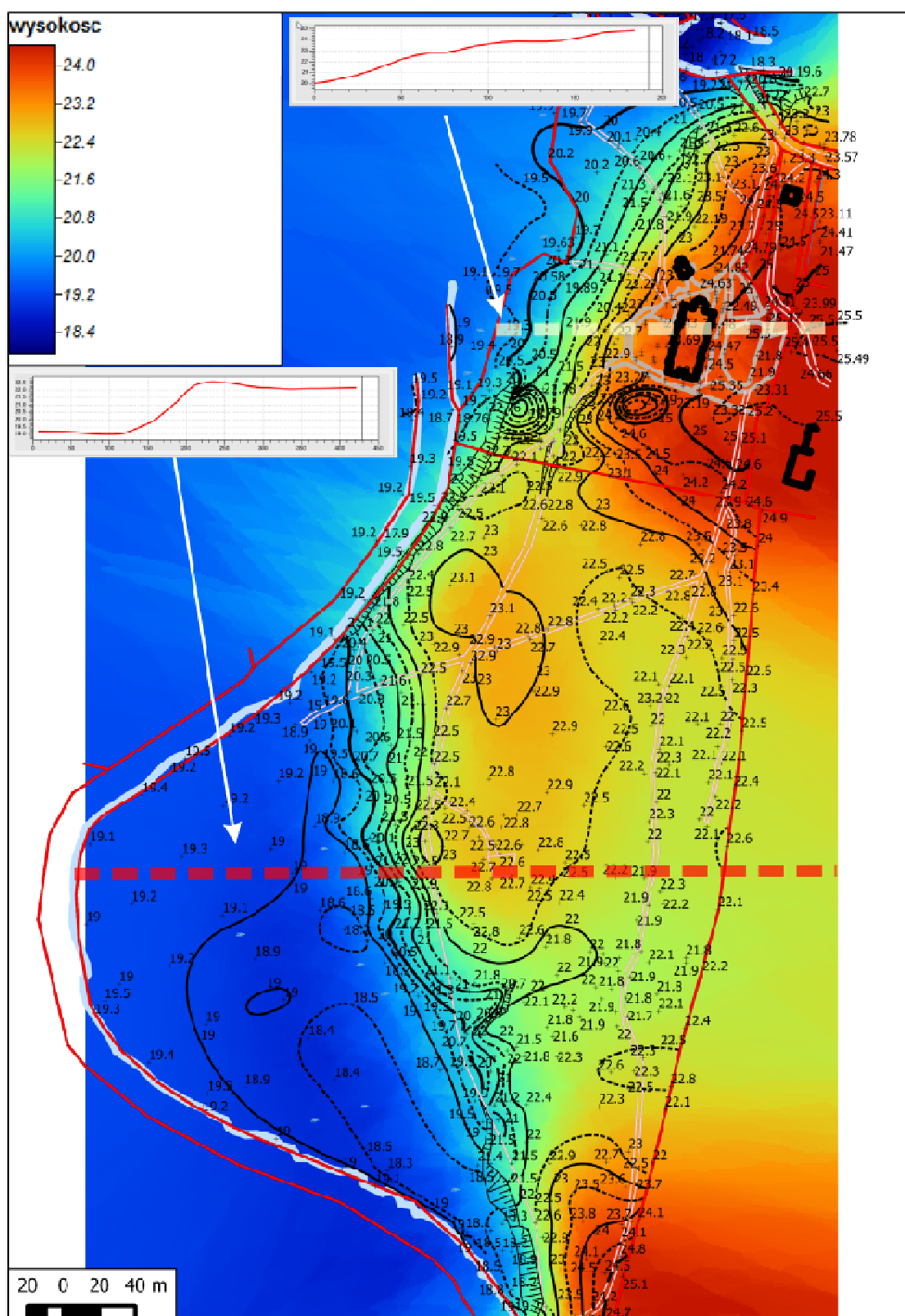
Obszar nr 4 to naturalny, zalewowy teren rzeki Radew, który powinien pozostać pod jej oddziaływaniem jako cenne naturalne mokradło, którego końcową sukcesją będzie ols (olszyna) obecnie coraz rzadziej spotykany w dolinach rzecznych.

Rys. 6. Mapa hydrologiczna terenu parku w Nosowie.

Rys. 7. Mapa topograficzna terenu parku w Nosowie

Rys. 8. Mapa topograficzna z osnową wysokościową i wybranymi profilami terenu parku w Nosowie

9.1. Zalecenia dotyczące utrzymania układu wodnego w parku w Nosowie

Sieć melioracyjna (rowy otwarte o szerokości dna przy ujściu mniejszej od 1,5 m i rurociągi o średnicy mniejszej od 0,6 m) w obrębie założenia pałacowo-parkowego w Nosowie zaliczana jest do urządzeń melioracji wodnych szczegółowych, których utrzymanie należy do obowiązków właścicieli gruntów.

W celu utrzymania układu wodnego i właściwych stosunków wodno-glebowych w parku należy wykonać w trybie pilnym następujące zadania:

9.1.1. Odmulenie istniejącego rowu melioracyjnego wraz z faszynowaniem brzegów zgodnie z pierwotnym spadkiem. Szczególnie ważne jest udrożnienie pierwotnego rowu na odcinku B (rys. 18). Przy udrożnieniu rowu, dla uzyskania właściwego spływu wody powinien być zachowany spadek 0,5 % (tzn. 0,5 m na 1 km); minimalny spadek rowu wynosi 0,2%.

9.1.2. Włączenie działki nr 536/2 obecnie użytkowanej jako teren leśny w obręb parku, gdyż historycznie stanowiła ona część dawnego układu kompozycyjnego parku. Należy odtworzyć częściowo zarośnięty i zamulony staw wraz z urządzeniami hydrotechnicznymi (zastawki, jaz) regulującymi poziom wody i utrzymującymi połączenia hydrologiczne z rzeką Radew.

LITERATURA, MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

- Baniukiewicz E., 1974. Określanie wieku drzew. Roczn. Dendrol. 28: 141-146
- Bogdanowski J. 2000. Polskie ogrody ozdobne. Wydawnictwo Arkady
- Borcz Z. 1997. Elementy projektowania zieleni. Wydaw. Akademii Rolniczej we Wrocławiu, Wrocław
- Brandowska K., Kilarska-Wróblewska G., Sznajder R., 1986. Park pałacowy w Nosowie, rewaloryzacja, projekt wstępny 1:2 500. Biuro Studiów i Doradztwa Ekologicznego „Ekoprojekt” w Gdańsku
- Brüggemann L.W. 1784. Ausführliche Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes des Königl. Preussischen Herzogthums Vor- Und Hinter – Pommern des Zwierten Theils zweiter Band, Stettin, s.579-580.
- Bugała W., 2000. Drzewa i krzewy. PWRiL, Warszawa
- Czekalski M. 1981. Park w Nosowie. Zakład Botaniki Ogólnej Akademii Rolniczej w Poznaniu (maszynopis)
- Engel G. 1982. Park w Nosowie. Ekspertyza ogólna dendrologiczno-techniczna. P.P. Pracowni Konserwacji Zabytków. Pracownia w Szczecinie ul. Rycerska 3
- Gross. 2002. European Arboricultural Council (EAC): European Treeworker – podręcznik, Patzer Verlag, 2002, wyd. 1.
- Handbuch des Grundbesitzes im Deutschen Reiche, Prowiz Pommern, Berlin 1884, s. 118.
- Kasprzak K., 2005. Ochrona pomników przyrody. Zasady postępowania administracyjnego. Wydawnictwo Abrys, Poznań.
- Kownas S., Sienicka A., 1965. Parki, zabytkowe drzewa i rezerwy województwa koszalińskiego, STN Szczecin, s. 110, poz. 397.
- Kubus M. 2006. Zasady wykonywania zabiegów pielęgnacyjnych u drzew rosnących na terenach zieleni w Szczecinie, z wyróżnieniem drzew przyulicznych. Drzewa i krzewy polecane do nasadzeń miejskich w warunkach Szczecina (maszynopis)
- Majdecki L., 1993. Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych, Wydaw. Nauk. PWN Warszawa
- Majdecki L., 2009. Historia ogrodów, Tom 2, Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa, s. 492
- Mitkowska A., Fabianowska K., Uruska-Suszek D., Zachariasz A., Tor K. (br). Model postępowania konserwatorskiego dla zdewastowanych założeń ogrodowych przejmowanych przez Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa (na przykładzie założeń dla woj. kieleckiego ze szczególnym uwzględnieniem Wójczy i Kwasowa). Maszynopis.
- Niekammer's Landwirthschaftliche Güter-Adressbücher, Pommern, Leipzig 1928, s. 118.
- Neufert E. 2004. Podstawy projektowania architektonicznego. Wydaw. Arkady
- Pokorski J., Siwiec A. 2000. Kształtowanie terenów zieleni. Wydaw. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa
- Seneta W., Dolatowski J. 2012. Dendrologia. Wydaw. Nauk. PWN. Warszawa

- Winter J., 1974. Park pałacowy. Nosowo, gm. Biesiekierz, pow. Koszalin. Ekspertyza ogólna dendrologiczno-techniczna. P.P. Pracownie Konserwacji Zabytków. Pracownia w Szczecinie ul. Rycerska 3
- Winter J., 1975. Projekt. Park pałacowy. Nosowo gm. Biesiekierz, pow. Koszalin. Ekspertyza ogólna dendrologiczno-techniczna. P.P. Pracownie Konserwacji Zabytków. Pracownia w Szczecinie ul. Rycerska 3
- Zieliński J., Nowak G., 2008. Wykorzystanie dendrochronologii w badaniu historii parków. Materiały Zjazdu Sekcji Dendrologicznej PTB „Dendrologia w badaniach środowiska przyrodniczego oraz dziedzictwa kulturowego, historia, stan obecny i wizja przyszłości, red. W. Danielewicz. Szklarska Poręba 25-27 czerwca 2008 r.: 347-352.
- Katalog szkółki Geigle. Sortimentskatalog 2008
- Katalog szkółki Bruns'a. Sortimentskatalog 2009
- Katalog roślin III drzewa, krzewy, byliny polecane przez Związek Szkółkarzy Polskich 2011. Związek Szkółkarzy Polskich, Warszawa